

EHL-İ KİTABIN MÜMİNLERE TAKINDIĞI TAVRI ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ 118, 119, 120. ÂYETLERİ BAĞLAMINDA OKUMAK

Araştırma Makalesi

Kerim Buladı*

Makale Geliş: 08.05.2020

Makale Kabul: 18.06.2020

Öz

İnsan sosyal bir varlıktır ve toplu yaşamak mecburiyetindedir. Zira insanlar, ancak birbirlerine destek vererek yaşarlar. Allah Teâlâ, sosyal statüleri, bilgi seviyeleri, varlık düzeyleri ne olursa olsun insanları, birbirlerine muhtaç kılmıştır. İnsanların, birbirleriyle ilişki kurmaları, varlıklarının bir gereğidir. Bu yüzden Allah Teâlâ, müminlere, Ehl-i Kitap kapsamında değerlendirilen Yahudi ve Hıristiyanlarla, bunların dışındaki din mensuplarıyla ve diğer insan unsurlarıyla siyasî, idârî, askerî, iktisadî ve stratejik ilişkiler tesis etmeyi, ortaklıklar kurmayı ve antlaşmalar yapmayı yasaklamamıştır. Hz. Peygamber de bunu, gerek şahsi hayatında, gerek İslam'a davet çerçevesinde ve gerek devletlerarası münasebetlerde uygulamaktan geri durmamıştır. Ancak Allah Teâlâ, müminlere, kendi dışındaki din mensuplarını ve diğer insan unsurlarını sevmelerini, onları sırdaş edinmelerini ve onlarla dostluk kurmalarını yasaklamıştır. Öte yandan Allah Teâlâ, Kur'an'da kimleri sevip sevmediğini açıkça ifade etmiş ve müminlerden buna göre hareket etmelerini ve tavır almalarını istemiştir. Buna göre mümin, her şeyden önce Allah'ın sevdiklerini sevmekle mükelleftir. Her insanın, insan olması hasebiyle ihtiyaç duyduğu ve duyacağı medenî ilişkilerle güven ve itimadın tezahürleri ve dinamikleri olan sevgi, dostluk ve sırdaşlık duygularını ve ilkelerini birbirinden ayırmak, mümin olmanın da bir gereği olarak bilinmelidir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Ehl-i Kitap, Sevgi, Dostluk, Sırdaş.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, kerim.buladi@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9857-7443

Atıf için; Kerim Buladı, "Ehl-i Kitabın Müminlere Takındığı Tavır Âl-i İmrân Sûresi 118, 119, 120. Âyetleri Bağlamında Okumak", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6, sy. 1 (2020): 7-68, DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2020.6.1.01>

Interpreting the Attitude of the People of the Book to Muslims within the Scope of 118th, 119th, 120th Verses of Surah Ali Imran

Abstract

The human is a social being and has to live collectively because people survive only by supporting each other. Allah has made people in need of each other regardless of their social status, level of knowledge and existence. It is a requirement of their existence that people relate to each other. Therefore, Allah did not prohibit Muslims from establishing political, intellectual, military, economic and strategic relations, establishing partnerships and alliances with the Jews and Christians, which are evaluated within the scope of the People of the Book or other religious members and human elements. In addition, Hz. Muhammad did not hesitate to apply this in his personal life, in the scope of an invitation to Islam and in interstate relations. However, Allah has forbidden Muslims to love religious members and other human elements, to obtain confidants and to establish friendships. On the other hand, Allah has clearly stated in the Holy Qur'an who he likes and ordered Muslims to act and behave upon this statement. According to this, Muslims above all are obliged to love what Allah loves. Separating civil relations that every person needs and will need due to being human, from love, friendship and confidence, which are the manifestations and dynamics of trust and reliance, should be known as a necessity of being Muslim.

Keywords: Revelation, People of the Book, Love, Friendship, Confidant.

GİRİŞ

Hz. Muhammed (s.a.v), kendisine indirilen Kur'an'ın rehberliğinde bir İslam toplumu oluşturdu. Kur'an, cahiliye devrinin şeref anlayışına karşı yeni bir toplum anlayışı geliştirdi. Artık akrabalığa dayalı değil, dini inançlara istinat eden bir toplum anlayışı ortaya çıktı. Bu yeni toplum anlayışı, toplum kelimesinin semantik alanında büyük karışıklığa yol açtı. Öncelikle bu telakki, İslam ümmeti kavramı ile İslam toplumuna girmeyi reddeden kâfirler arasında kesin bir ayırım meydana getirdi. Kur'an, bütün insanlığı, Kitap ehli olanlar ve kendisine kitap verilmemiş olanlar şeklinde ikiye ayırdı. Bu iki zümre kesin olarak birbirine zıttır. Kendilerine kitap verilenler, Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Ümmiler ise Arap müşrikleridir.

Kâfirler, bile bile Allah'ın emirlerine karşı çıkanlar, kendilerine vahiy geldikten sonra ona karşı gelenlerdir. Kur'an, ümmi halklardan biri olan Arapları, gelen vahiyle ilk defa kitap ehli derecesine çıkardı.¹ İslam ümmeti, bu düşünce üzerine kuruldu. Kur'an, yeni oluşan bu genç ümmetin, bütün kitap ehli ile arasındaki konumunu çeşitli âyetlerinde² açıkça belirtmiştir.³

Kur'an'ın bildirdiğine göre İslam öncesi zamanlarda kitap ehli bozulmuştu. Esasında Allah'a ve peygambere inanırlardı. Ancak İslam geldiği sırada onlar, Allah'ın kendilerine vahyetmiş olduğu gerçeği bile bile tahrif etmişlerdi.⁴ Kur'an'ın, "hanif dini" dediği tek tanrı inancı, hanif olan İbrahim (a.s)'ın temsil ettiği din, bir çeşit imansızlığa kaymıştı. İşte Kur'an'a göre İslâm, bu dini tahrifatı temizleme, tevhid inancını saf haliyle yeniden kurma hareketidir. İslam ümmetinin kitap ehli ile olan ilişkisi, basit ve düz bir ilişki değildir. Bir yandan İslâm ümmeti, kitap ehli ile özellikle Yahudi ve Hıristiyanlarla sıkı bir ilişki içerisindeydi. Öte yandan bunlarla şiddetli düşmandır. Bu düşmanlıklar Kur'an'ın tarihinde görüldüğü üzere gitgide artar.⁵

Kur'an, gerek Müslümanların kendi aralarında gerek Ehl-i Kitap arasındaki münasebetleri düzenleyen bir kısım ilkeler vazetmiştir. Kur'an'da, insanın, kendisi ile aynı toplumda yaşayan kardeşleri ile arasındaki ilişkileri düzenleyen kavramların yanı sıra ötekilerle olan münasebetleri tanzim eden prensipler de vardır. Bilindiği üzere İslam toplumu, ilk defa Medine'de inşa edilmiş, süratli bir şekilde gelişmiş ve

¹ el-Cuma 62/2.

² el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 2/110.

³ Bkz. Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, terc. Süleyman Ateş (Ankara: Kevser Yayınları, 1983), 71-73.

⁴ Bkz. el-Bakara 2/75.

⁵ İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 74.

her gün daha sağlam bir düzeye ulaşmıştır. Bu gelişme ve çabalar, en başta Kur'an'ın ortaya koyduğu kaide ve yöntemlerle gerçekleşmiştir.

Kur'an, sadece İslam'ı ve ona inananları değil, Ehl-i Kitap dâhil bütün insanlığı muhatap almıştır. Zira Kur'ân, mesajlarını, herhangi bir millet, kavim ve kabile ayrımı yapmadan herkese takdim eder. Öte yandan Kur'ân, bütün insanlığa gönderildiğini ve hitap ettiğini her fırsatta anlatır.

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının...”*⁶ âyetinde insanlığın menşesine ve çoğalma aşamasına işaret edilmiş, tek bir ana-babadan yaratıldıkları açıklanmıştır. Yaratma ve çoğaltma kudretine sahip olan “Rabb” den korkulması ve O'na saygı duyulması, bütün insanlıktan istenmiştir.

*“Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir”*⁷ âyetinde de, dünyanın faniliğine, kıyametin kopacağına vurgu yapılarak bütün insanlar, âlemlerin Rabbinden korkmaya davet edilmiş ve devam eden âyette de her insanın, kıyametin dehşeti karşısında etkileneceği belirtilmiştir. Görüldüğü gibi her iki âyette de bütün insanlığa hitap edilmiş ve insan cinsinin hepsi muhatap alınmıştır.

Kezâ, *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır...”*⁸ âyetinde de bütün insanlığa hitap edilmiş, Allah

⁶ en-Nisâ 4/1.

⁷ el-Hac 22/1.

⁸ el-Hucurât 49/13.

katında sadece takvânın ve O'na olan derin saygının hesaba katılacağına işaret edilmiş ve insanın maddi değerler değil, ancak Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı kalmakla erdemli bir kişi olacağına vurgu yapılmıştır.

Kur'ân'ın bu ilkesi, dünya tarihinin en önemli inkılâbıdır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu evrensel düstur, her türlü imtiyazı kaldırarak, insanların tarih boyu özlediği ve uğrunda mücadele ettiği “eşitlik ilkesi” ni getirmiştir.

Kur'ân'ın, “Yâ eyyühennâs” (ey insanlar!)⁹ ve “insanlar!” şeklinde yönelttiği hitapların, ilk bakışta bazı kesimleri (mü'min, münafık, kâfir) kapsadığı anlaşılrsa da, bu hitapların bütün insanlığı davet alanına aldığı görülür. Bu da, Kur'ân'ın evrenselliğini, onun davetinin bütün insanlığa yönelik olduğunu ortaya koyar.

“Bu (Kur'ân), bütün insanlığa bir açıklamadır.”¹⁰, “Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana kitabı hak ile gönderdik...”¹¹, “Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden bir öğüt, kalplere şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'ân) gelmiştir.”¹², “Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur (Kur'ân) indirdik.”¹³, “Ey insanlar! Size Rabbinizden hak (Kur'ân) gelmiştir.”¹⁴

⁹ el-Bakara 1-21, 168; en-Nisâ 4/1, 165, 170, 174; el-'A'raf 7/158; Yunus 10/23, 57, 104, 108; el-Hac 22/1, 5; Lokman 31/33; el-Fâtır 35/3, 5, 15 vb.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/138.

¹¹ en-Nisâ, 4/105.

¹² Yûnus 10/57.

¹³ en-Nisâ, 4/175.

¹⁴ Yûnus 10/108.

gibi âyetler, Kur'ân'ın hitaplarının bütün insanlığı kapsadığı ve onun evrenselliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁵

Bütün bu özelliklere sahip ve aynı zamanda kendinden önce gönderilen ilahî kitapların koruyucusu ve tasdik edicisi¹⁶ Kur'an'ın, kendisine inanan müminlerle ötekiler ve özellikle Ehl-i Kitap arasındaki siyasî, iktisadî, sosyal ilişkileri düzenleyen bir kısım kurallar getirmesi elbette tabiidir ve kaçınılmazdır.

Kur'an, yüce yaratıcının, bir olduğunu, insanlığın bir aileye dayandığını, toplumların aileden oluştuğunu açıklamaktadır. Yine Kur'an, insanlar arasındaki münasebetlere işaret etmekle yetinmemiş, fert, toplum ve dinler arasındaki ilişkileri bir esasa bağlamıştır. Bir aileden genişletilen ve yayılan insanlık, neticede, kabile, devlet ve millet gibi büyük kitleleri oluşturmaktadır.¹⁷ Kur'an'a göre, insanların ayrı dinlere, ayrı topluluklara, ayrı milletlere sahip olması düşmanlığı değil, tanışma, yardımlaşma ve iş birliğini sağlamak içindir. İnsanlar, birbirlerini öldürmek; fitne çıkarmak, düşman olmak için değil, aksine, dili, dini, ırkı, rengi ve coğrafi farklılığı ne olursa olsun, kaynaşmak, iş birliği yapmak ve birbiriyle yardımlaşmak için yaratılmıştır. İnsanların farklı gruplar oluşturmasını¹⁸, bizzat Allah Teâlâ bir hikmete mebni olarak istemiştir.¹⁹

İnanç farklılıkları tek başına savaş sebebi değildir. İslam'a ve Müslümanlara saldırmadıkları ve inanç özgürlüğünü engellemedikleri

¹⁵ Kerim Buladı, *Kur'an Kendisini Nasıl Tanıtır* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2010), 240-241.

¹⁶ el-Mâide 5/48.

¹⁷ el-Hucûrât 49/13.

¹⁸ el-Mâide 5/48; el-Hûd 11/118.

¹⁹ Remzi Kaya, *Kur'an'a Göre Ehl-i Kitap ve İslâm*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2016), 243-244.

sürece diğer din mensuplarına savaş ilan edilmez. İslam’da barış esas, savaş ise istisnadır.²⁰ “...Eğer onlar, sizden uzak durur, sizinle savaşmaz ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir/ Allah size onlara saldırmak için yol vermemiştir”²¹ âyeti bu gerçeği vurgulamaktadır.

İnsanlığı bir bütün olarak kabul eden Kur’an, insanlar arası ilişkileri; dostluk, yardımlaşma, sulh ve müsamaha temeli üzerine kurmuştur. Müslümanlara karşı düşmanca davranmayan ve kötü emel beslemeyen gayrimüslimlerle iyi ilişkilerin kurulmasını yasaklamamıştır.²² Şu âyet bu konuya önemli bir izah ve bakış açısı getirmektedir:

*“Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*²³

Ehl-i Kitapla İslâm’ı tebliğ hususunda güzel tartışmalar yapılabilir. “İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i Kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir ve biz O’na teslim olmuşuzdur”²⁴ âyeti Ehl-i Kitapla yapılacak tartışma üslubu hakkında bilgi vermektedir.

²⁰ Abdulaziz Hatip, *Kur’an ve Sünnette Azınlık Hakları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, Kur’an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları, 2014, içinde), 183.

²¹ en-Nisâ 4/90.

²² Kaya, *Kur’an’a Göre Ehl-i Kitap*, 244-245.

²³ el-Mümtehine, 60/8-9.

²⁴ el-Ankebût, 29/46.

Âyet dikkatle incelenirse, Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasında gerçekleşecek ilişkide ve İslam'ı tebliğ ve irşat bağlamında, evrensel prensiplerin ortaya konulduğu anlaşılır. Birinci prensip, Ehl-i Kitap denilen Yahudî ve Hıristiyanlarla güzel bir şekilde ve medenî bir üslûpla mücadele edilmesidir. İkincisi, bu mücadele esnasında Müslümanların sunması gereken ve geçmiş ve geleceği kucaklayan cihanşümul mesajın ortaya konulmasıdır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu prensibe göre, bir Müslüman'ın, hem kendinden önceki peygamberlere ve getirdiklerine hem de son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e ve getirdiklerine inanmak yükümlüğü vardır. Üçüncüsü, gerçekte bütün insanların ilahı (tanrısı) birdir. Bu en temel ve en önemli müşterek noktadır. Buna göre, zatında ve sıfatlarında tek olan ilaha inanmak ve teslim olmak öncelik arz etmektedir.

Âyetin indiği dönemde, Müslümanların hicret edebileceği tek emin ülke Habeşistan idi. O sıralarda Habeşistan Hıristiyan yönetiminde bir ülke idi. Bu sebeple bu âyetlerde Müslümanlara, öyle bir durumla karşılaştıklarında Kitap-Ehli ile nasıl tartışacakları öğretilmektedir.²⁵ Bir bakıma Kur'ân, Müslümanların onlarla nasıl münasebet kuracaklarını ve bu esnada hangi düsturları ortaya koyacaklarını açıklamıştır.

Kur'ân-ı Kerim, Müslümanlardan, irşat ve tebliğ gündemli oturumlarında, diğer din mensuplarına ve özellikle kitap ehli denilen Yahudî ve Hıristiyanlara şöyle bir çağrıda bulunmalarını önermiştir.

“(Rasûlüm!) de ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım; O'na

²⁵ Bkz. Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayânî ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 4: 259.

hiçbir şeyi eş tanımayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız! deyiniz.”²⁶

Bu âyette, kitap ehli ile yapılacak tartışma ve davet görüşmelerinde uyulması gereken prensipleri açıklanmaktadır. Birincisi, kitap ehli, tevhide yani, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmeye, ikincisi, sadece O'na kulluk etmeye davet edilmektedir. Üçüncüsü, Allah'tan başka hiçbir kimsenin rab-ilah kabul edilmemesi gerektiğine işaret edilmektedir. Dördüncüsü, şayet bu müşterek esasları kabule yanaşmazlarsa, bu takdirde Müslümanların “şahit olunuz, biz Müslümanlarız” gerçeğini güzel bir metotla onlara tebliğ etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Burada çok önemli bir usul sergilenmekte ve kalpleri yumuşatacak bir çağrı yapılmaktadır. Samimiyet ve ihlas ifade eden bu cümle, hem mühim bir hakikati ilan etmekte ve hem de tüm duruluğu ile onların gönül dünyasına hitap etmektedir.

Kur'an, Allah Teâlâ'nın, insanlar arasında bir ayırım yapmadan ahitlerin yerine getirilmesini, kimsenin aldatılmamasını emretmiştir. Buna göre Kur'an, kendisine inananlardan, gerek İslam toplumu içerisinde yaşayan gayrimüslim azınlıklarla ve gerek İslam toplumunun dışında bulunan Ehl-i Kitap denilen unsurlarla ve bunların dışındaki öteki insanlarla gerçekleştirilen antlaşmalara bağlı kalınmasını istemiştir.²⁷

Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde insanlar, mümin-kâfir olarak ele alınmış, kâfir olanlar da “Ehl-i Kitap” ve müşrik olarak tasnif edilmiştir. Müslümanların bu insan topluluklarından soyutlanması mümkün

²⁶ Âl-i İmrân 3/64.

²⁷ en-Nisâ 4/90; el-Enfâl 8/72; et-Tevbe 9/4, 7; en-Nahl 16/92; el-Mümtehine 60/8-9.

değildir.²⁸ Bu gerçekten hareketle karşılıklı ilişki ve işbirliği içinde olmalarının zorunluluk kesbettiğini söyleyebiliriz. Kur'an, Müslümanların dışında kalan kitap ehli ve değişik dini gruplara bağlı insanlarla iş birliğini yasaklamadığı gibi, ülkeler, devletler ve milletler arasında siyasi, askerî, iktisadî, ticarî alanlarda iş birliği yapılmasını da yasaklamamıştır. Kur'an, müminlerin muhsan/iffetli/namuslu olan Ehl-i kitap kadınları ile evlenmesini haram kılmamış ve onların yiyecekleri helal kılınmıştır.²⁹ Bu durum, en hassas noktalarda bile Ehl-i Kitapla müminlerin münasebet kurabileceğini ve bazı hususlarda iş birliğine gideceğini göstermektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v) de, Kur'an'ın kendisine tanıdığı ruhsat ve ölçülere göre, gerek İslam tebaası içerisindeki Ehl-i Kitap ile ve gerekse devletler düzeyindeki Ehl-i Kitap'a mensup milletlerle ilişkiler kurmuş, ticari, askerî, antlaşmalar yapmış, bu ülkelere temsilciler atamış ve elçiler göndermiştir.

Peygamber (s.a.v)'in, Medine'ye teşrif etmesinden itibaren vefatına kadar Ehl-i Kitapla bireysel olarak ilişkilerini sürdürdüğünü görmekteyiz. Hz. Peygamber, bir Yahudi'den veresiye zahire/yiyecek satın almış ve ona, demirden mamul bir zırhını rehin olarak vermiştir.³⁰ Hatta bu zırhın, vefat ettiğinde, Yahudi'nin elinde bulunduğu rivayet edilmiştir.³¹

Hz. Peygamber, Medine'ye teşrif eder etmez, İslam camiasını sağlam esaslara bağlama teşebbüsünü yoğunlaştırmıştır, Arap olsun

²⁸ Kaya, Remzi, *Ehl-i Kitap*, 252.

²⁹ el-Mâide 5/5.

³⁰ Müslim, "Kitâbü'l-Müsâkât", 124-126.

³¹ Buhârî, "Cihad", 89, "Meğâzî", 86; Tirmizî, "Büyû", 7; Nesâî, "Büyû", 58; İbn Mâce, "Rühûn", 1; Dârimî, "Büyû", 44; Ahmed b. Hanbel, 1: 236, 300.

Yahudi olsun, gayrimüslimlerle de anlaşmak ve bir uyum içerisine girmek gerekmekteydi. Bu maksatla o, Müslüman sahâbîlerle olduğu kadar gayrimüslim Yahudilerle durumu istişare etmiş ve bu çerçevede onları Hz. Enes'in (ö. 612-712 h.) evinde toplamış, şehir devlet yapısının ortaya çıkması hakkında onlarla anlaşmıştır. Bu alanda hemen hareket geçilmiş, söz konusu devletin anayasası yazılı bir biçimde tespit edilmiştir ki, bütün halinde bu anayasa metni, bize kadar ulaşmıştır. Bu anayasa, ilk İslam devletinin anayasası olmasından başka, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin vazettiği ilk yazılı anayasa olma hususiyetine de sahiptir. Kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre, bu yasa Peygamber (s.a.v)'in Medine'ye varışından pek kısa bir zaman sonra, Hicri birinci yılda meriyete/yürürlüğe girmiştir.³²

Hz. Peygamber'in, uluslararası ilişkilere ve özellikle Ehl-i Kitapla münasebet kurulmasına gayet önem verdiğini, çeşitli ülke başkanlarına gönderdiği "İslam'a Davet Mektupları" ndan anlamaktayız. Hz. Peygamber'in rehberliği ve önderliğinde Medine'de kurulan genç İslam devletinin tanıtılmasına ve aynı zamanda bu devletin manifestosu niteliğindeki ilkelerinin duyurulmasına şiddetle ihtiyaç vardı. Tebliğ ve tebyin görevi ile yükümlü bulunan Hz. Peygamber, bu amaçla Habeşistan Kralı Necâşi'ye (ö.9/630), Mısırlı Koptar'ın lideri Mukavkıs'a (ö. 21/624), Gassan Kabilesi'nin Kralı el-Haris bin Ebi Şemir'e (ö. h. 630), Rumların başbuğu Heraklius'a (575-

³² İbn Hişâm, *es-sîratü'n-Nebeviyye* (Mısır: Daru'l-Ğaddi'l-Cedîd, 2005), c. 1, cz. 2: 101-103; Safiyyur'Rahmân Mubarek Furî, *er-Rahîki'l-Mahtûm bahs fi's-Sirati'n-Nebeviyyeti* (Medine: Dâru'l-Vefâ, 2005), 180; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çeviren, Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), 1, 204-206 (daha geniş bilgi için bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1, 207-219).

641), İran İmparatoru Kısra'ya (ö. h. 628?) vb. 628 yılında İslam'a davet mektupları göndermiştir.³³

Peygamber (s.a.v), henüz Müslüman olmamasına ve üstelik Bedir ve Uhud savaşlarında Mekkeliler'in safında yer almasına rağmen Amr b. Ümeyye'yi (ö. 60/979-80), Müslümanların hakkını ve onların lehine olan şeyleri savunmak amacıyla Habeşistan'a elçi olarak göndermiştir. Bu hadise, Amr'ın, Muhammed (s.a.v)'in pek yakın şahsî bir dostu olduğunu ve Bedir Savaşı'nda Müslümanlara karşı cephe tutmuş olsa bile kendisine itimat ettiğini göstermektedir. Yine bu olay, bize, Peygamber (s.a.v)'in gayrimüslimleri de elçi olarak vazifelendirmekte hiç tereddüt taşımadığını açıklamaktadır.³⁴

Hz. Peygamber'in Müşriklerle de antlaşma yaptığını görmekteyiz. Hz. Peygamber, Hicretin 6. yılında yaklaşık 1500 civarındaki sahâbî ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den yola çıktı. Mekke'nin yakınlarında bulunan Hudeybiye denilen yerde ashabı ile birlikte konakladı. Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'i ve ashabını Mekke'ye sokmamak için çok şiddetli bir direnç gösterdi. Hatta savaşmayı bile göze aldıklarını açıkladılar. Durumun ciddiyetini anlayan Hz. Peygamber, şartları ağır olmasına rağmen Hudeybiye'de müşrik heyetinin başkanı Süheyl b. Amr (ö.18/639) ile antlaşma yapmıştır.³⁵

Rasûlüllah (s.a.v) ile Arabistan'ın müşrik kabileleri arasında, bazı ittifak ve askerî yardım anlaşmaları yapılmıştır. Hz. Peygamber,

³³ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, 1, 337-338; 343-345; 357-358; 361-362, 369; 390-391.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, 1, 476-478.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, c. 1, cz. 3: 231-239, İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 196-199.

gayrimüslim mütteliklerle zaman zaman istişare de yapmıştır. Hatta o, gayrimüslimleri memur, muallim, teknisyen, inşaatçı ve benzer alanlarda istihdam etmekte bir beis görmemiştir. Peygamber (s.a.v)'in, şahsen Medine tüccarlarından yiyecek maddesi satın aldığı görülmüştür.³⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki, gerek Kur'an'ın beyanları ve gerek Kur'an'ın canlı şahidi durumunda olan Hz. Peygamber'in uygulamaları, Müslümanların, Ehl-i Kitap ve ötekilerle askerî, idari, siyasî, sosyal, ekonomik, stratejik işbirliğine gitmesinde bir sakınca olmadığını göstermektedir. Bu, ister bireysel bazda, ister ulusal ya da küresel ölçekte olsun, isterse devletler ve milletler arası seviyede gerçekleşsin netice değişmemektedir.

Buraya kadar Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasındaki ilişkiyi Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında özetlemeye çalıştık. Aslında bu konu müstakil bir çalışmayı hak edecek düzeydedir. Biz makalenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur düşüncesiyle Kur'an ve Sünnet çerçevesinde Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasında çeşitli alanlarda ilişkinin mümkün olup olmadığını özetleyerek ortaya koymaya gayret ettik. Bizim üzerinde duracağımız öncelikli mesele, Âl-i İmrân Sûresi, 118, 119, 120. âyetler bağlamında Ehl-i Kitap'ın müminlere takındığı tavır konusu olacaktır. Kur'an ve Sünnet, Ehl-i Kitap ve ötekilerle hemen hemen insan hayatını ilgilendiren her mevzuda münasebet kurulacağına cevaz vermektedir. Ancak onlarla dostluk kurmayı, onları sırdaş edinmeyi ve kalbî duygularla onlara sevgi beslemeyi yasaklamıştır.

³⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2, 947.

B- EHL-İ KİTABIN MÜMİNLERE TAKINDIĞI TAVRI ÂL-İ İMRÂN SÜRESİ 118, 119, 120. ÂYETLERİ BAĞLAMINDA OKUMAK

Âyetlerin izahına geçmeden önce, “Ehl-i Kitap” kavramını kısaca hatırlatmakta yarar vardır.

Ehl-i Kitap kavramı “ehl” ve “kitap” kelimelerinden oluşmaktadır. “Ehl” sözcüğü, akraba, aşîret, zevce, aile, ev halkı demektir.³⁷ “Ehl” kelimesi, âyetlerde kullanılış itibariyle halk, ahâlî, yakın akraba, aşîret ve aile manalarına gelir. “Ehl” kelimesi, hem tebayı, halkı, peygamberlerin gönderildiği sosyal çevreyi³⁸, hem de akraba ve aileyi³⁹ ifade etmektedir. Kur’an’da, “ehl” kelimesinin yakın akraba ve aşîreti ifade etmek için de kullanıldığı görülmektedir.⁴⁰ Kitap kelimesi, asıl itibariyle mastardır. Sonra içine topluca yazı yazılan şey/nesne kitap olarak isimlendirilmiştir. Kitap sözcüğü, aslında içine yazılan yazı ile birlikte sahife olarak adlandırılmıştır. Allah Teâlâ, Kur’an’da Kitap ehli (Ehl-i Kitab) ifadesini zikrettiği her yerde “kitap” sözcüğü ile yalnızca Tevrat’ı ve İncil’i ya da her ikisini birden kastetmiştir. Kitap, mutlak olarak Tevrat için zikredilmiştir. Hokka/divit ve sahife de kitap olarak adlandırılmıştır.⁴¹ Kitap, aynı

³⁷ Râğıb el-İsfhânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, tahkik, Safvan Adnan Dâvûdî (Beyrut: Dâru’ş-Şâmiyye, 2011), 96; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, tashîh, Muhammed Abdu'l-Vahhâb, Muhammed Sadık (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1999), 1, 253; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi* (İstanbul: Asitane Yayınları, tıbkı basım, ts.) 3, 136.

³⁸ Bkz. et-Tevbe 9/101, 102; Yûsuf 12/109; el-Hicr 15/67; el-Ankebût 29/31, 32, 33, 34; en-Neml 27/49, 57.

³⁹ Bkz. Âl-i İmrân 3/121; el-Hûd 11/40, 45, 46, 81; Yûsuf 12/25; el-Hicr, 15/65; el-Müminûn 23/27; eş-Şuarâ 26/169, 170; ez-Zümer 39/15; el-Feth 48/11, 12; et-Tahrîm 66/6.

⁴⁰ Bkz. Hûd 11/45, 46; Tâ-Hâ 20/132; ez-Zümer 39/15; et-Tahrîm 66/6 vb.

⁴¹ İsfhânî, *Müfredât*, 699, 701; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12, 22-23.

zamanda Kur'an'ın isimlerinden⁴² biridir.⁴³ Bu açıklamalara göre Ehl-i Kitap; kitaplılar, kitaba sahip olanlar demektir.

Elbette her kelimenin, Kur'an sisteminde kendine has bir manası vardır. Kur'an için de kitap, dinî kutsallıkla çevrili önemli bir mana kazanır. Kitap kelimesi, İslam düşünce sisteminde Allah, vahiy, tenzil, nebî ve ehl-i kitap kelimeleri ile yakından irtibat kurar. Bundan dolayı Kur'an'da bu kelime geçince, ilgili bulunduğu diğer kelimeler ile olan münasebeti içinde anlaşılmalıdır. Kitap kelimesi, kendi başına bildiğimiz basit anlamı ifade eder. Aynı kelime, vahiy alanında Kur'an demektir.⁴⁴

Kitap ehli/ kitaplılar anlamına gelen “Ehl-i Kitap”; Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplara iman edenlere verilen bir isimdir. Kitap Ehli, Kur'an'da “Kendilerine kitap verilenler”⁴⁵, “Kendilerine kitap verdiklerimiz”,⁴⁶ “Kendilerine kitaptan bir pay verilenler”⁴⁷ şeklinde de ifade edilmiştir. Kur'an'da Yahudi ve Hıristiyanlara “Ehl-i Kitap” denildiği gibi⁴⁸ diğer peygamberlere indirilen kitaplara iman edenlere de “Ehl-i Kitap”⁴⁹ denilmiştir.⁵⁰

⁴² es-Sâd 38/29.

⁴³ Fahrüddin Razî, *Mefâtihu'l-Ğay* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2: 13.

⁴⁴ Bkz. Toshihiko, İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, 21-22

⁴⁵ el- Müddessir 73/41.

⁴⁶ el-Bakara 2/21.

⁴⁷ en-Nisâ 4/44.

⁴⁸ en-Nisâ 4/53; el-Mâide 5/15, 19.

⁴⁹ el-En'âm6/84-90.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Fikret Karaman ve Diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 138-139.

C- Âl-i İmrân 118, 119, 120. Âyetler

1- 118. Âyet

أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ
الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفَى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”

a- İnkârcıları Dost/Sırdaş Edinmek

Âyette zikredilen bazı kavramlar üzerinde durmak istiyoruz. Âyette geçen “Sizden olmayanlardan” pasajı, “min dūnikūm” (مِنْ دُونِكُمْ) ibaresiyle ifade edilmiştir. “Dūn” sözcüğü, hasis, hakir, zayıf, mertebeye düşük, konumu aşağıda olmak demektir. Hariç/başka, hariç tutmak, arka, ön, şeref, hasep/soy-sop bakımından aşağıda olmak, önce, arka, az, noksan manalarını içerdiği de ifade edilmiştir.⁵¹ İsfehânî, “dūn” kelimesinin söz konusu anlamlarından hareketle ve İslâm dininin diğer dinlerden üstün olduğunu göz önüne alarak âyetin bu bölümünü “diyanette/dinde mertebesi/konumu sizin mertebenize/konumunuza ulaşmayanları dost edinmeyin” şeklinde yorumlamıştır.⁵²

Âyet, Kur’an’a inananlara hitap etmektedir. Buna göre âyette zikredilen “dūnikūm” (دُونِكُمْ) “Sizin dışınızdakileri” kavramı, “Müslümanlardan başkasını” şeklinde her inanç kesimini kapsayacak

⁵¹ İsfehânî, *Müfredât*, 323-324; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4: 450-451; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 3: 631.

⁵² Bkz. İsfehânî, *Müfredât*, 324.

tarzda genel anlamda tefsir edilmiştir.⁵³ Münafıklarla birlikte İslam milletine ve dinine mensup olanların dışındaki herkes, anlamında da yorumlanmıştır. Buna göre, Müslümanların dışında olan bütün inkârcı grupları içine alır.⁵⁴

Üzerinde duracağımız bir diğer kavram “bitâne” (بِطَانَةٌ) sözcüğüdür. “Bitâne”, içlik, elbisenin iç yüzündeki astar demektir. Bir kimsenin sırlarına vakıf olan pek sıkı dostuna da “bitâne” denilmiştir. Bir kimsenin iç/gizli işlerine vakıf olan kimse “bitâne” diye adlandırılır. Sır, sırdaş anlamındadır. Dışın (dış yüzeyin) karşıtıdır yani iç yüzey demektir. Müstear olarak bir kimsenin, kendi işinin iç yüzüne muttali olabilme ayrıcalığı verdiği kişi manasında kullanılır. Seçkin, özel dost, kişinin güven ve itimadından dolayı kalbindeki duygu ve düşüncelerini aktardığı seçkin ve hususi dostu demektir. Kısaca ifade etmek gerekirse “bitâne”, bir kimsenin sırrını paylaştığı ve son derece güvendiği özel dostudur.⁵⁵

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu iki kavramın bulunduğu pasajın anlamı şöyle olur: “Ey iman edenler! Müslümanların dışındakileri, kendi dininiz ve milletinizin haricindeki kimseleri dost,

⁵³ Beydâvî, Nâsıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil* ((Beyrut: ts. Kitabü'n Mecmuatü'n mine't-Tefâsir içinde) 1, 573; Neseî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil* (Beyrut: ts. Kitabun Mecmuatün mine't-Tefâsir içinde), 1, 573.

⁵⁴ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: 1990), 8: 173; Hazin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil* (Beyrut: ts. Kitabun Mecmuatün mine't-Tefâsir içinde), 1, 573.

⁵⁵ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâfî an Hakâiki Gavâmid'it-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, Tashih, Mustafa Hüseyin Ahmed (Beyrut: ts.) 1, 406; İsfehânî, *Müfredât*, 130-131; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 172; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 572; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 572; Hâzin, *Lübâbu't-Tevîl*, 1: 572; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 3: 600; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitapevi), 1971, 2: 1162.

sırdaş ve maddi ve manevi işlerinizi güveneceğiniz özellikli kimseler edinmeyin.” Bu yoruma göre, bütün inkârcılar, bu çerçevenin içerisine girer ki, bu şekilde yapılan tahlilin daha kapsayıcı bir özellik taşıdığını söyleyebiliriz. Bu takdirde Müslümanların, sırdaş ve dost edinemeyecekleri kimselerin içerisine, başta Ehl-i Kitap olmak üzere İslam’ı hak din olarak⁵⁶ kabul etmeyen, Hz. Muhammed (s.a.v)’in risâletini ve onun getirdiklerini tasdik etmeyenlerin⁵⁷ hepsi girmiş olur.

Allah Teâlâ, bu âyette müminleri, kâfirlerle dostluk ve arkadaşlık kurmamaları konusunda uyarılmış ve sakındırmıştır. Allah Teâlâ’nın müminleri, arkadaşlık tesis etmemeleri hususunda yasakladığı/nehyettiği grupların, kimleri kapsadığı meselesinde ihtilaf edilmiştir. Birinci görüşe göre, bunlar Yahudilerdir. Zira Müslümanlar, her ne kadar dinleri/inançları farklı olsa da işleri konusunda onlarla istişare ediyor, aralarındaki yakınlık/akrabalık, süt bağı, dostluk, antlaşma ve komşuluk dolayısıyla birbirleriyle ünsiyet/dostluk kuruyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ’nın, bu âyeti indirdiği belirtilmiş ve müminlere, onları sırdaş edinmeleri yasaklanmıştır. Söz konusu görüş sahipleri, bu âyetlerin, başından sonuna kadar Yahudileri muhatap aldığını delil olarak göstermişlerdir. İkinci görüşe göre, Allah’ın, müminlere sırdaşlık/dostluk kurmalarını yasakladığı kimseler, münafıklardır. Zira müminler, münafıkların dışa bakan sözleriyle aldanıyor ve onların dost olduklarını sanıyorlardı. Münafıklar da bunu fırsat bilerek müminlerin, sırlarını ifşa ediyor ve onların gizli tutum ve davranışlarına vakıf oluyorlardı. Bu yüzden Allah Teâlâ, müminleri, onlarla dostluk/sırdaşlık kurmaktan men etmiştir. Bu görüşü

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/19, 85.

⁵⁷ en-Nisâ 4/136, 150-151; el-A’raf 7/157-158 vb.

dillendirenler, bu âyetten sonra gelen 119. âyetteki “...Sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler...” ifadesini delil getirirler ve bunu teyit etmek için Bakara Sûresi, 14. âyetteki münafıkların inananlara karşı “Müminlerle karşılaştıkları vakit “biz de iman ettik” derler” şeklinde sergiledikleri tavrı misal olarak sunarlar. **Üçüncü görüşe** göre ise, Allah Teâlâ'nın müminlere, dostluk kurmaların yasakladığı kesim, bütün kâfir grupları kapsar. Bu görüşü ortaya koyanlar, âyette geçen “sizin dışınızdakileri dost edinmeyin” tabirinin, müminlerin dışında olanları dost/sırdaş edinmeyin anlamını içerdiğini, bunun da bütün kafirlerle dostluk kurmanın yasaklandığı anlama geldiğini ileri sürerler ve bu savlarına “Ey iman edenler! eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin...”⁵⁸ âyetini delil gösterirler.⁵⁹

Fahrüddin Râzî (ö. 606/1210), üçüncü görüşü benimsemiş, Hz. Ömer'in (581-644), Hıristiyan birisinin kâtiplik görevine getirilmesini yasakladığını ve bu âyeti delil olarak sunduğunu belirtmiştir. Râzî, bu âyetten sonra gelen âyetteki münafıklarla ilgili ifadeyi delil olarak göstermelerinin, âyetin umumi hüküm içermesine engel teşkil etmeyeceğini de ayrıca ifade etmiş, Fıkıh usûlünde ilk âyetin umumi ve sonrakinin de hususi olması durumunda, “son âyetin hususi olması, evvelkinin umumi olmasına mani değildir”, açıklamasında bulunmuştur.⁶⁰ Üçüncü görüşün ve yorumun daha kapsamlı olduğunu

⁵⁸ el-Mümtehine, 60/1.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 172; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, 1: 573.

⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 172.

ve âyette geçen “*sizden başkalarını/sizin dışınızdakileri*” tabirinin, Müslümanların ve İslam ümmetinin dışındaki bütün inkârcıları içerdiğini düşünmekteyiz. Buna göre Müslümanlara, İslam dinini ve O’nun mübelliği Hz. Muhammed (s.a.v)’in risaletini reddedenleri, dost, sırdaş ve özel güvenilir kimse olarak seçmeleri Allah tarafından yasaklanmıştır. Nitekim Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v. 310/923) âyetin bu kısmını, “Ey Allah’ı ve Rasûlünü ve onun, Rabbi tarafından getirdiklerini tasdik eden müminler! Kendinizin dışındakileri/dininiz ve milletinizin haricinde olanları dostlar ve arkadaşlar edinmeyin” şeklinde yorumlamış ve Allah Teâlâ’nın, müminleri, kâfirleri dost edinmekten yasakladığını açıklamıştır.⁶¹

Kur’an’da birçok âyet, müminlerin, Ehl-i Kitap denilen Yahudi ve Hıristiyanlarla ve İslam dinini kabul etmeyen diğer ehl-i küfür unsurları ile dostluk, arkadaşlık tesis etmelerini ve onları sevmelerini yasaklamıştır. Aşağıda mealleri verilen bazı âyetler bunu açıkça göstermektedir.

*“Ey iman edenler! Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah’a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?”*⁶² *“Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”*⁶³ *“Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta*

⁶¹ Taberî, Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1987, c. 3, cz. 4: 39.

⁶² en-Nisâ 4/144.

⁶³ el-Mâide 5/51.

kendileridir.”⁶⁴ “Mü’minler, mü’minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah’adır.”⁶⁵ “Onlar, mü’minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah’a aittir.”⁶⁶

b- Onlar Size Kötülük Etmekten Geri Durmazlar

Âyette Müslümanların, kendi dışındakilerle (Ehl-i Kitap) ve diğerleri ile dostluk, arkadaşlık ve sırdaşlık kurmalarının yasaklandığı şu sebebe dayandırılmıştır. لَا يَأْتُونَكُمْ حَبَالًا “Onlar size fenalık etmekten/aranızda fesat çıkarmaktan asla geri kalmazlar.”

Âyetin bu kısmında zikredilen “ye’lûneküm” (يَأْتُونَكُمْ) ve “habâlen” (حَبَالًا) kelimeleri üzerinde durmak istiyoruz. “Ye’lûne” (يَأْتُونَ) “elâ-ye’lû-elven ve ülüvven” (أَلَا - يَأْتُونَ - أَلَا و أَلُوًّا) kökünden türemiş, muzari çoğul kipidir. “Elv-ülüvv” (أَلُوًّا), aciz kalmak, elinden gelen bir şeyi yapmamak, terk etmek, ihmal etmek, gevşemek, kuvvetten düşmek, ihmalkâr davranmak, gereken ve uygun olan bir şeyi, bir işi yapmada yetersiz kalmak demektir. Gevşeklik göstermek, ihmalkârlık göstermek ve dikkatsizlik etmek, çalışıp çabalamada ve bir şeye önem vermede tembellik etmek, geri durmak, yavaş davranmak, kusurlu davranmak, geç davranmak, bir şeyi tehir etmek, anlamlarına da gelir.⁶⁷

⁶⁴ et-Tevbe 9/23.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/28.

⁶⁶ en-Nisâ 4/139.

⁶⁷ Cevherî, İsmail b. Hammad, *Mucemü’-Sihâh*, tertip, Halil Memun (Beirut: Dâru’l-Marife, 2008), 49; İsfahânî, *Müfredât*, 83-84; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 1: 192-193; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 191.

“el-Habâlü” (الْخَبَالُ), akıl ve düşünceyi etkileyen cinnet/delilik ve hastalık gibi canlılarda arız olup geride ıstırap, sıkıntı ve rahatsızlık bırakan fesat/bozukluk ve düzensizlik haline denir. “Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan/fesat ve fenalıktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı...”⁶⁸ âyetinde geçen “habâl” sözcüğü bu anlamda kullanılmıştır.⁶⁹ Öldürücü zehire yani fitne, ölüm ve kargaşayı ifade etmek için de “el-habâlü”, sözcüğü kullanılmıştır.⁷⁰ Organların nasıl yürüyeceğini ve hareket edeceğini bilemeyecek şekilde arızalanması, bozulması, aklın fesada uğraması/sağlığını kaybetmesi de “el-hablü” kelimesi ile ifade edilmiştir.⁷¹

Bu anlamlar çerçevesinde لَا يَأْتُونَكُمْ خَبَالًا “Onlar size fenalık etmekten/aranızda fesat çıkarmaktan asla geri kalmazlar” ifadesi, şöyle yorumlanabilir. “Ehl-i Kitap ve diğerleri sizi, kuvvetten düşürmek, iktisadî, idarî, askerî, sosyal, siyasi ve benzer alanlarda yetersiz bırakmak ve başarısız kılmak için ellerinden gelen her çareye başvurmaktan geri kalmazlar. Düzensiz, sağlıksız, istikrarsız ve başıboşluk içerisinde yaşamanıza aldırış etmezler hatta bu konuda toplumsal kaosa zemin hazırlamak için hiç ihmalkâr davranmazlar. Fitne, terör, fesat/anarşi ve kargaşa içinde yaşamanızdan rahatsız olmadıkları gibi bilakis bunları desteklemekten uzak durmazlar. Müminlerin kitleler halinde öldürülmesine, kimyevî ve çeşitli silahlarla

⁶⁸ et-Tevbe 9/47.

⁶⁹ İsfehânî, *Müfredât*, 274.

⁷⁰ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemü Tehzîbi'l-Lüğa* (Beyrut: Dâru'l-Marife 2001), 1: 980-981.

⁷¹ Cevherî, *Sihâh*, 282.

yok edilmesine karşı koyma güçleri ve imkânları olsa bile buna yanaşmazlar.”

c- Sıkıntıya Düşmenizi İsterler

“Onlar (sizin dışınızdakiler), sizin sıkıntıya düşmenizi isterler/arzu ederler” (وَدُّوا مَا عَنَّتُمْ) Âyette zikredilen “veddû” (وَدُّوا) ve “anittüm” (عَنَّتُمْ) kavramları üzerinde de durmak istiyoruz. “el-Vüddü” (الْوُدُّ) sözcüğü, bir şeyi/nesneyi sevmek, bir şeyin/nesnenin olmasını temenni etmek demektir. Bir şeyden hoşlanmak, muhabbet duymak, sevgisi olmak, arzu etmek anlamlarını da ihtiva eder. Veddû (وَدُّوا) fiili ise, istemek, arzu etmek, temenni etmek anlamlarını içeren “vedde” (وَدَّ) mazi fiilinin çoğul kipidir. Temenni ettiler, arzu ettiler, sevdiler anlamını içerir.⁷² Çeşitli âyetlerde de bu anlamlarda zikredilmiştir.⁷³

El anetü (الْعَنْتُ) sözcüğü, günah, zina, zor bir işin içine düşmek, bela, sıkıntı, zorluk, çile, dert, baskı, eziyet/sıkıntı veren ağır zarar manalarına gelir. “Anittüm” (عَنَّتُمْ), korkmak, helak olmak, ölüm korkusuna kapılmak, sıkıntıya düşmek, sıkıntı verecek şeylerin içine düşmek, sıkıntıya uğramak, zora girmek, zora sokmak, şiddet ve mihnete uğramak gibi anlamlara gelen⁷⁴ “anite” (عَنْتَ) mazi fiilinin çoğul kipidir. Buna göre, “anittüm” (عَنَّتُمْ) fiili, sıkıntıya düştünüz, çetin günler geçirdiniz, sıkıntıya ve meşakkate girdiniz, sıkıntı verecek şeylerin içine düştünüz, işiniz sarpa sardı, gibi anlamları içerir. Çeşitli

⁷² İsfahânî, *Müfredât*, 860; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15: 245-246; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 1: 706.

⁷³ el-Bakara 96; Âl-i İmrân 3/69; en-Nisâ 4/85; 118; el-Enfâl 8/7; el-Hicr 15/2; el-Meâric 70/11.

⁷⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, 3: 2585; Cevherî, *Sihâh*, 745; İsfahânî, *Müfredât*, 589-590; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 1: 315.

âyetlerde de el anetü (أَلْعَنْتُ) ve türevlerinin bu anlamları içerdiğini görmekteyiz.⁷⁵

Âyetin bu kısmına göre, Ehl-i Kitap ve diğerleri, Müslümanların bela, sıkıntı, zorluk, endişe, tedirginlik, korku, kargaşa güvensizlik içinde olmalarını temenni ederler. Ehl-i Kitap ve diğerleri, Müslümanların güven içerisinde yaşamalarını istemezler. Müslümanların ekonomilerinin, idari, siyasi ve sosyal yapılarının istikrarsızlık içerisinde olmaları, onların hoşuna gider. Hatta bunun sağlanması ve hâkim olması için uğraşırlar. Onlar, Müslümanların sıkıntılı yaşamasını ve zarar görmesini arzu ederler. İster dini, isterse dünyaları bakımından olsun onların en ağır zarara ve en şiddetli sıkıntıya/zorluğa uğramalarını arzu ederler.⁷⁶

d- Onların Müslümanlara Olan Kinleri Ağzlarından Dökülür

“Kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşmaktadır.” (قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ) (منْ أَوْأَاهِهِمْ). Burada iki kelime üzerinde duracağız. “Bedet” (بَدَتُ) fiili, açığa çıkmak, ortaya çıkmak, açık bir şekilde görünmek, bir nesnenin, bir görüşün, bir düşüncenin açık bir şekilde ortaya çıkması, anlamlarına gelen “beda” (بَدَا) kökünden türemiştir.⁷⁷

“El-Buğdu” (الْبُغْضُ) kelimesi, nefsin bir şeyi istememesi, arzu etmemesi, nefret etmesidir. Zıddı ise, hubb/sevgidir. Hubb, nefsin, istediği, arzu ettiği ve beğendiği şeye doğru çekilmesi/cezb edilmesi demektir. “El-Buğdu” (الْبُغْضُ), bir şeyi sevmemektir. İstenilmeyen bir

⁷⁵ el-Bakara, 2/220; en-Nisâ, 4/25; et-Tevbe, 9/128.

⁷⁶ Zemahşeri, *Keşşaf*, 1: 406; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8:, 174; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 573; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 573.

⁷⁷ Ezherî, *Tehzibü'l-Lüğâ*, 1: 287; İsfehânî, *Müfredât*, 113; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1: 348; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 3: 765.

şeyden nefsin nefret etmesidir. El-Bağdâü (البَغْضَاءُ) sözcüğü ise, şiddetle buğzetmek, nefret etmek, şiddetli kin, öfke, nefret ve hoşlanmama anlamlarını içerir.⁷⁸

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Ehl-i Kitab'ın ve bunların dışında çeşitli düşünce ve inanca sahip olanların, Müslümanlara karşı güttükleri kin, öfke ve nefret, zaman zaman onların ağızlarından ortaya dökülmektedir. Onlar, kendilerini kontrol etmelerine ve tahammül göstermelerine rağmen Müslümanlara karşı besledikleri şiddetli kinin ve nefretin bilinmesine sebep olacak şeylerin ağızlarından dökülmesine, çıkmasına ve zuhur etmesine güç yetiremezler.⁷⁹ Kendi uluslarının, dindaşlarının ve vatandaşlarının menfaati gereği, Müslümanlarla iyi ilişki kurmaya ve insanî münasebetleri geliştirmeye çalışırlar. Müslümanların gönlünü alacak ve onları etkileyecek sözler söyleseler ve davranışlar sergileseler de bu yalancı büyüleri, hiç beklenmedik bir anda ya da kendilerince uygun bir ortamda kin ve nefret söylemleri ile bozuluverir. Gerçek kimlikleri ortaya çıkar.

e- Onların Müslümanlara İçlerinde Beslediği Kin Daha Büyüktür

“*Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür.*” (وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ)

İnsanın içinden geçirdiği fısıltıları bilen, ona şah damarından daya yakın olan ve her daim onu gözetim altında bulunduran⁸⁰ Allah Teâlâ, Ehl-i Kitab'ın ve diğer insan unsurlarının Müslümanlara karşı içlerinde, göğüslerinde ve zihin dünyalarında besledikleri kinin, nefret ve öfkenin, daha da büyük olduğunu bildirmektedir. Bazen onların

⁷⁸ Ezherî, *Tehzibü'l-Lüğa*, 1: 336; Cevherî, *Sihâh*, 99; İsfehânî, *Müfredât*, 136; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1: 453; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2: 413.

⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 406; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, 1: 573.

⁸⁰ Kaf 50/16-17; el-Vâkıa 56/85, 4.

Müslümanlara karşı dostça görünüm sergilemelerinin yanı sıra ağızlarından hoşnutsuzlukları da dökülür. Her ne kadar kendilerini açığa vurmamak için bir çaba içerisine girseler de kendilerine hâkim olamayarak Müslümanlar hakkında ağızlarından bir şeyler kaçırlar. Onların kin ve nefretleri konuşmalarında görülmektedir. Çünkü onlar, Müslümanlara karşı olan aşırı nefretlerinden dolayı dillerine hâkim olamazlar. Böylece kimliklerini ortaya koyar ve niyetlerini izhar etmiş olurlar. Ancak onların, kalbinde Müslümanlara karşı oluşturdukları tepki, isteksizlik, sevgisizlik ve düşmanlık halinin daha da şiddetli ve daha da kuvvetli olduğunu bu âyet, gayet açık bir şekilde bildirerek Müslümanların dikkatini çekmiş ve onları tedbirli olmaya çağırmıştır. Nitekim âyetin son kısmında bu açıkça ifade edilmiştir.

f- Âyetleri Size Apaçık Anlatıyoruz.

“*Eğer düşünürseniz size âyetlerimizi açık açık anlattık*” (*قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ*).

Bu kısımda önemle üzerinde duracağımız kelime “el-aklü” sözcüğüdür. El-‘aklü (*الْعَقْلُ*), ilim ve idrak manasındadır. Zihinde hâsıl olan suretten ibarettir. Akıl, eşyanın iyi ve güzel, tam ve noksan olduğuna tealluk eden sıfatlarını idrak etmek için zikredilir. Akıl, insana verilen manevi bir kuvvettir. İnsan onun vasıtasıyla iyi ve güzelin arasını ayırır. Akıl, bir nûr-ı rûhânîden ibarettir ki, insan/nefs, onun vasıtasıyla zaruri ilimleri ve nazariyeyi idrak edip kabul eder ve aynı zamanda umûr-ı kabîhadan meneder. Bilgiyi kabul etmeye hazır olan kuvvete ve insanın kuvvetle kazandığı bilgiye de “akl” (*الْعَقْلُ*) denir. Akıl sözcüğü aslında, bir nesneyi yakalamak ve bırakmamak üzere sımsıkı tutmak, alıkoymak, korumak veya yapışmak veya bunları

istemek ve bunlara yönelmek anlamına gelir.⁸¹ Âyette zikredilen “Ta’kılûn” (تَعَقُّلُونَ) fiili ise, idrak etmek, gerçeği anlamak, bilmek, anlamak, terk etmek, yakalamak, teslim almak ‘Akale (عَقَلَ) mazi fiilinin, muzarî çoğul muhatap kipidir. Kur’an’da, “akıl” kelimesi isim olarak geçmez. Ancak, akletmek, düşünmek, anlamak, ibret almak, tefekkür etmek, hatırlamak anlamlarına gelen ve akılı ve düşünceyi çağrıştıran kavramlar zikredilir. Bu âyette de fiil olarak “aklederseniz/düşünürseniz/aklınızı başınıza alırsanız şeklinde kullanılmıştır.

Hz. Ali (r.a)’a (ö. h. 661) isnat edilen bilgiye göre akıl, iki kısma ayrılır. Yaratılıştaki var olan akıl, diğeri de duyulan akıl (terbiye edilen, geliştirilen ve eğitilen fitrî akıl). Şayet yaratılıştaki akıl yoksa (sağlıklı değilse), duyulan aklın faydası yoktur. Nitekim gözün ışığı yoksa güneş de fayda vermez. Akıl, Allah Teâlâ’nın insana lütfettiği en değerli nimettir. Allah Teâlâ’nın, Kur’an’da kâfirleri akılsızlıkla yerdığı her yerde, birinciye değil, ikinciye işaret edilir.⁸² Akılsızlıktan dolayı, kuldun sorumluluğunun kaldırıldığı zikredildiği her yerde, birinci akla işaret edilir.⁸³

“Eğer düşünürseniz size âyetlerimizi açık açık anlattık” âyeti şöyle tefsir edilmiştir: Dinde ihlâs/samimiyet sahibi olmanın, Allah’ın dostları /müminler ile dostluk kurmanın ve kâfirlere düşmanlık beslemenin vacip/gerekli olduğunu gösteren âyetleri size açıkladık.

⁸¹ İsfehânî, *Müfredât*, 577-578; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 3: 291-292.

⁸² el-Bakara 2/171 vb.

⁸³ İsfehânî, *Müfredât*, 577-578.

Eğer bu açıklananlar üzerinde akıl yorar/düşünür ve öğüt alırsanız gerçeği anlamış olursunuz.⁸⁴

Bu anlamlar çerçevesinde düşünüldüğünde sahih/sağlıklı akla sahip olan ve Kur'an'a inanan her mümin, Ehl-i Kitap ve bunların dışındaki insan unsurları ile dostluk, sırdaşlık tesis etmemelidir. Allah Teâlâ'nın, onların dost edinilmesi ile ilgili açıklamasına dikkat kesilmeli, bu âyette onlarla ilgili açıklamaları düşünmeli ve bu yasağa uymalıdır.

Allah Teâlâ, akıl, anlayış ve idrak sahiplerine âyetlerini açıklamıştır. Allah Teâlâ, müminlere, kiminle dostluk kiminle düşmanlık kurulacağını âyirt edebilmeleri için âyetlerini açıklamış ve onları bu âyet hakkında düşünmek ve bu açıklananlar üzerinde kafa yormak için akıllarını kullanmaya sevk etmiştir/yönlendirmiştir. Çünkü Ehl-i Kitap ve diğerleri, müminlerin, dinlerini bozmaktan, şayet bunda başarılı olamazlarsa aralarında zarar ve ziyan çeşitlerinin en şiddetlisini sokmaktan, dünyevî işlerini ifsat etmekten, bunda başarılı olamazlarsa kalplerinde sıkıntıya düşmelerini istemekten asla geri durmazlar.⁸⁵

Açıklamasını yapmaya gayret ettiğimiz bu âyette, Müslümanlar uyarılmakta, kendilerine kötülük yapmaktan geri kalmayan, Müslümanlara karşı besledikleri öfke ve düşmanlığı, sözleriyle de ortaya koymuş olan, fakat içerisinde, söylediklerinden daha çok kin ve düşmanlık taşıyan kimseleri dost tutmamaları, onlara sırlarını açmamaları buyrulmaktadır. Onların dost görünmeleri, aldatmadır.

⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 406; Beydâvî, *Envâru 't-Tenzil*, 1: 573; Neseî, *Medârikü 't-Tenzil*, 1: 573; Hâzin, *Lübâbü 't-Te'vil*, 1: 573.

⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 174.

Müslümanların iyiliğini istemedikleri, çeşitli sözlerinden ve davranışlarından belli olmaktadır.⁸⁶

Bu âyette dost tutulması istenen kimseler, Müslüman olmayan herkes değil, fakat Müslümanlara düşmanlıkları, hiyanetleri belli olan, davranışlarıyla bunu ortaya koymuş kimselerdir. Yoksa Kur'an, Müslümanları, Müslüman olmayan tarafsız, iyi insanlarla dost olmaktan menetmemiş, tersine iyi geçinmeyi⁸⁷ emretmiştir.⁸⁸

Bu görüşü iki yönden eleştirebiliriz. Birincisi, gayrimüslimlerle askerî, idarî, iktisâdî, stratejik, sosyal ve siyasal ilişkileri ne Kur'an ne de sünnet yasaklamamıştır. Hatta onlarla insanî, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri kurulabilir. İkincisi, gayrimüslimlerle dostluk kurmayı ve sırdaş edinmeyi ve onlardan kişinin özeline muttali olacak insan seçmeyi biraz önce zikredilen ilişkilerden ayırt etmek gerekmektedir. Zira dost, sırdaş ve özellikli insan edinmek, onlara canını, malını, namusunu ve soyunu/neslini dini ve dünyevî her işini güvenmek demektir. Allah'ın varlığına, birliğine ve O'nun peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed (s.a.v)'e ve ona vahyedilen Kur'an'a inanmayandan nasıl sadakat beklenir? Allah'a ve O'nun Rasûlüne sadakat göstermeyen birey, devlet, millet nasıl sırdaş edinilir? Bu yüzden âyetin müminlere verdiği mesaj, geneli kapsayacak şekilde anlamının gerekliliğini düşünmekteyiz. Daha önce belirttiğimiz gibi Fahrüddin Râzî, âyetin umumi hüküm içerdiği görüşündedir.⁸⁹ Buna

⁸⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1995), 1: 486.

⁸⁷ el-Mümtehine 60/8-9.

⁸⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1: 486-487.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 172.

göre, Müslümanların, kendi dışındakileri yani gayrimüslimleri dost edinmeleri yasaklanmıştır.

Kur’ân, “...Onlar, size fenalık etmekten asla geri durmazlar..” açıklaması ile, Ehl-i Kitap ve diğerlerinin, Müslümanlara olan tutumlarını ve tarihî süreç içerisinde uygulamalarını ortaya koymaktadır. Kur’ân’ın açıkladığı bu gerçek, dünyada ve özellikle İslam coğrafyası üzerinde yaşanan hadiselerle doğrulanmıştır. Kıyamete kadar da bu böyle olacaktır. Yine aynı şekilde yukarıdaki âyette, “Sizin dışınızdakiler, sizin sıkıntıya düşmenizi isterler” ifadesiyle önemli bir konuya da dikkat çekilmiştir. Onlar, mü’minlerin zulme, baskıya, şiddete, tehdide, katliama uğramasına, vatanlarının işgal edilmesine, evlerinin, meskenlerinin yıkılmasına, namuslarının çiğnenmesine, anarşi ve fesat içerisinde huzursuz olmalarına, toplum düzenlerinin bozulmasına aldırış etmezler; bilakis bu felaketlerle kıvranmalarını ve hayat sürmelerini isterler. Bunun canlı şahidini, bugün dünyada Müslüman coğrafyada yaşanan işgal, terör, tedhiş ve sindirme hareketlerine göz yuman hatta destek olan sözde demokrasi, barış ve insan haklarının hâkim kılınması için öncülük ettiklerini iddia eden ülkelerden ve o ülke insanların vurdumduymaz ve kayıtsız tavırlarından görmekteyiz.

2- 119. Âyet

هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ مِنَ الْأَنَامِلِ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De

ki: “Öfkenizden ölü!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”

a- Siz Onları Seviyorsunuz, Onlar İse Sizi Sevmiyor

“Onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz.” (هَا أَنْتُمْ
(أَوْلَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ)

Âyetin bu kısmında geçen تُحِبُّونَ fiili üzerinde durmakta yarar vardır. Tühıbbûn” (تُحِبُّونَ) fiili, sevimli olmak, bir şeyi sevmek, bir şeyden hoşlanmak anlamını içeren “habbe” (حَبَّ) kökünden türeyen “ehabbe” (أَحَبَّ) mazi fiilinin muzarî muhatap çoğul kipidir. Bir şeyden hoşlanmak, bir şeyi yapmayı istemek, bir şeye karşı sevgi izhar etti/gösterdi, sevgide devam etti, arzu etti demektir. el-Hubbü (الْحُبُّ) dostluk, sevgi manasındadır. Kin ve öfkenin zıddıdır. el-Mehabbetü (الْمَحَبَّةُ) kelimesi (bu kelime Türkçe’de “muhabbet” şeklinde kullanılır ve aynı manayı içerir) ise, sevgi anlamında isimdir. Mehabbet, kişinin hayır olarak gördüğü veya sandığı, düşündüğü bir şeyi istemesidir, sevmesidir. Üç şekilde gerçekleşir. Birincisi, lezzetten dolayı istemek, sevmek, hoşlanmak⁹⁰ İkincisi, bir faydadan dolayı istemek, sevmek.⁹¹ Üçüncüsü, bir faziletten dolayı istemek, sevmek. İlim erbabının ilimden dolayı birbirini sevmesi gibi. “Mehabbet” sözcüğünün, istemek, arzu etmek anlamını içeren “irade” kelimesi ile açıklanması doğru değildir. Zira mehabet sözcüğü, irade sözcüğünden daha belîğdir. Her mehabbet, bir irade anlamını taşır, ancak her irade bir mehabet değildir.⁹² Mehabbette, gönülden gelen bir içtenlikle bir şeyi sevmek ve bir şeyden hoşlanmak anlamı vardır. İradede ise, yüzeysel veya konuma bağlı

⁹⁰ el-İnsan 76/8.

⁹¹ es-Saf 61/13.

⁹² İsfehânî, *Müfredât*, 214-215; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3: 7-8; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1: 100.

olarak ihtiyarî ya da zorunluluk vardır. Sevgi, izharı ile pratiğe dönüşse bile kalbî bir fiildir.

Bu açıklamalar çerçevesinde düşünüldüğünde müminlerin, gayrimüslimlere sevgi beslemesi, onları gönülden sevmesi ve hoşlanması âyetin verdiği mesajı göre doğru değildir. Zira her ne kadar ihbârî bir cümle (تُحِبُّونَ) ile bazı Müslümanların onlara sevgi göstermesi anlatılsa bile, bu hitap onları uyarma ve dikkat çekme niteliğindedir.

Beydâvî (ö. 685/1286), “Onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz” ifadesini şöyle yorumlamıştır: Sizler, kâfirlerle dostluk kurmakta hata eden kimselersiniz. Onları seversiniz, onlar ise sizleri sevmezler. Bu da dostluklarındaki hatayı açıklamaktadır.⁹³ Nesefî (ö. 710/1310) ise bu cümleyi şöyle yorumlar: Ey Kitap ehlinde münafık olanları dost ve sırdaş edinen hatalı/yanlış yoldaki müminler! Siz onları seversiniz ama onlar sizi sevmezler. Âyetin bu kısmı, münafıkları dost ve sırdaş edinenlerin hatalarını açıklıyor. Çünkü müminler, buğzedilmesi/kin güdülmesi gerekenlere karşı sevgilerini sunuyorlar/gösteriyorlar.⁹⁴ Bir başka yoruma göre “Siz, ey Müminler! Aranızdaki antlaşma, evlilik, süt emzirme, akrabalık sebepleriyle dostluk/sırdaşlık kurmanız yasaklanan Yahudileri seviyorsunuz. Hâlbuki onlar, aranızdaki din ayrılığı sebebiyle sizi sevmezler. Onların Müslüman olmasını istiyorsunuz. Ancak onlar sizi sevmezler. Çünkü onlar, sizin küfre girmenizi isterler.”⁹⁵

Aslında bu yorumların pek az farkla birbirinden ayrıldığı ve genel kanaatin “kâfirler/inkârcılar olduğu görülmektedir. Bir başka

⁹³ Beydâvî, *Envâru 't-Tenzil*, 1: 574.

⁹⁴ Nesefî, *Medârukü 't-Tenzil*, 1: 574.

⁹⁵ Hâzin, *Lübâbü 't-Te 'vil*, 1: 574.

deyişle burada Müslümanların dost edinmemesi gereken kitlenin, kendileri dışındaki başta Ehl-i kitap olmak üzere ehl-i küfür olduğu söylenebilir. Beydâvî, âyeti genel olarak “kâfirler” şeklinde yorumlamıştır ki, biz de bu görüşe katılmaktayız. Zira Yahudiler de Ehl-i Kitap olarak bilinmektedir. Her ne kadar “âyette zikredilen “sizi sevmeyenler” ifadesi, münafıklar olarak yorumlansa da⁹⁶ âyetin “Siz bütün kitaplara inanıyorsunuz” kısmında zikredilen kitaplardan maksat, Allah tarafından gönderilen bütün kitaplardır. Öte yandan münafıkların, Ehl-i Kitap içerisinde değil, ehl-i küfür kategorisinde değerlendirildiği bilinmektedir.

“Onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz” cümlesi, şu şekillerde de yorumlanmıştır. Siz ey müminler, her şeyin en hayırlısı olan İslam’a girmelerini istiyorsunuz. Onlar ise, sizin küfür üzerinizde kalmanızı istiyorlar. Hiç şüphesiz bu durum, helake götürür. Siz onları, aranızda olan evlilik ve süt emzirme yoluyla akrabalığınızdan dolayı seviyorsunuz, onlar ise, sizi, Müslüman olmanızdan dolayı sevmiyorlar. Siz, görünüşte size imanlarını izhar etmelerinden dolayı onları seviyorsunuz. Fakat onlar, içlerinde yerleştirdikleri küfürden dolayı sizi sevmiyorlar. Siz onların âfetler/felaketler, meşakkat ve zorluklar içerisine düşmelerini istemiyorsunuz. Ancak onlar, sizin âfetler ve zorluklar içerisinde kalmanızı istiyor ve sizin başınıza belalar gelmesini bekliyorlar. Onlarla birlikte oluyor ve ilişki kuruyorsunuz, dininiz konusunda onlara sırlarınızı ifşa ediyorsunuz. Fakat onlar, size bu şekilde davranmıyor.⁹⁷

⁹⁶ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, 1: 574; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an* (Beirut: Daru'l-Fikr, 1995), c. 2, cz. 4: 172.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8: 175.

Asrımızda başta Ehl-i kitap diye nitelenen Hıristiyan ve Yahudilerin, müteğalliplerin ve gücü elinde bulunduran ülkelerin, Müslümanlara gösterdikleri tavır ve davranışlar, yukarıdaki yorumlara tıpa tıp uyum göstermektedir. Yukarıda belirtilen unsurlar, Müslümanların başına gelen sosyal felaketlerin; savaş, terör, işgal, ekonomik sıkıntıların ve buna benzer hadiselerin hiçbirine içten gelerek üzülmemekte, ellerindeki güç ve imkânları kendi çıkarları olmadığı sürece ıslah için kullanmamaktadırlar. Onlar, sadece kendi ülke vatandaşlarının refahı için hareket geçmekte hatta bu uğurda savaş, işgal, terör ve ekonomik sıkıntıların gerçek failleri olmaktadır.

b- Müminler Allah Tarafından Gönderilen Bütün Kitaplara İnanırlar

“Siz, bütün kitaplara inanırsınız” (وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ). Bu cümlede geçen “el-kitap” (الْكِتَابُ) kelimesi, bütün kitapların cinsi demektir. Burada zikredilen “kitapların hepsinden” maksat, Allah tarafından son olarak indirilen Kur’an ve daha önce peygamberlere inzal edilen bütün kitaplardır. Buna göre mana şu şekilde olabilir: “Ey müminler! Siz bütün kitaplara inanıyorsunuz. Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeniz size yasaklandığı ve Kitabınızı (Kur’an’ı) inkâr ettikleri halde onları seviyorsunuz. Hâlbuki onlar, sizin kitabınızı inkâr ettikleri için sizin göstereceğiniz/besleyeceğiniz öfkeye daha layıktırlar. Onlar, sizi sevmez. Oysaki siz, onların bütün kitaplarına inanıyorsunuz. Bununla birlikte onlar size karşı kin güdüyorlar. Onlar, sizin kitabınızdan hiçbir şeye inanmadığı halde size ne oluyor da onları seviyorsunuz. Burada böyle hareket ede müminler için çok şiddetli bir

azarlama/kınama vardır. Zira onlar, batıl olan davalarında ve hakkınız konusunda sizden (müminlerden) daha katıdırlar ve daha serttirler.”⁹⁸

Allah tarafından gönderilen bütün kitaplara inanmak, imanın şartlarından biridir. Mümin olabilmek için, bütün kitaplara inanmak gerekir. Bütün kitaplara iman etmenin gerekliliğini inkârın ise derin/şiddetli bir sapıklık olduğunu şu âyet veciz bir şekilde açıklamıştır. “*“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz...”*”⁹⁹

Bir başka âyette, müminlerin özelliği, şöyle ifade edilmiştir: “*Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur.*”¹⁰⁰

Bütün bu delil ve açıklamalar, müminlerin daha geniş yürekli olduğunu, şümillü/tam bir imana sahip olduklarını, dünyayı ve âhireti kapsayan bir itikada haiz olduklarını göstermektedir. Bu anlam çerçevesinde düşünüldüğünde Müslümanların, ilerici ve geleceği de hesaba katan bir zihniyet birikimi ve bakış açısı ile donandıkları söylenebilir.

c- Onlar İkiyüzlüdürler

“Sizinle karşılaştıklarında “inandık” derler (وَإِذَا لَقَوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا).

⁹⁸ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 3, cz. 4: 42; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 8: 175-176; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1, 574; Hâzin, *Lübabü't-Te'vil*, 1, 574.

⁹⁹ el-Bakara 2/285.

¹⁰⁰ en-Nisâ 4/136.

Bu cümlede geçen “âmennâ” (أَمَّنَّا) fiili üzerinde durmak istiyoruz. “Amennâ” (أَمَّنَّا), emin olmak, korkmamak, güvenmek manalarındaki “emine” (أَمِنَ) kökünden türeyen “âmene” (أَمَّنَ) mazi fiilinin çoğul mütekellim kipidir. Âmene fiili “be” (ب) harfi ceri ile kullanılırsa, inanmak, doğrulamak, tasdik etmek, birine güveni olmak anlamlarını içerir. Buna göre “âmennâ” (أَمَّنَّا) fiili, inandık ve güvendik demektir. “Âmene” (أَمَّنَ) fiili, müteaddi (geçişli) olarak kullanılırsa “emniyet altına almak, güven vermek, demektir. Allah Teâlâ’ya da “mü’min” (مُؤْمِنَ) (emniyet veren, kullarını güven altına alan ve güven altında tutan) denmiştir. “İman” (إِيمَانُ) sözcüğü de “Âmene” (أَمَّنَ) fiilinden isimdir. İman sözcüğü bazen Hz. Muhammed (s.a.v)’in getirdiği şeriatın adı olarak kullanılır.¹⁰¹ Allah’ın varlığını, birliğini ve Hz Muhammed (s.a.v)’in peygamberliğini ikrar ederek onun şeriatına giren herkes “îman” (إِيمَانُ) ile vafedilir. İman, bazen de övgü maksadıyla kullanılır. Bu durumda nefsin onaylayarak hakka boyun eğmesi anlamını taşır. Bu ise ancak şu üç şeyin bir araya gelmesi ile gerçekleşir. Kalben hakikat olduğunu kabul etmektir. Dil ile ikrardır. Organların bunların gereğine göre amel etmesidir. İman tasdikten ibarettir. Tekzibin/yalanlamanın zıddıdır. Şeriatı ve Hz. Muhammed (s.a.v)’in getirdiklerini kabul edip boyun eğmek/teslimiyet göstermek, bunlara kalben inanmak ve tasdik etmektir. Bu sıfatları üzerinde taşıyan şüphesiz mümindir, Müslüman’dır.¹⁰²

Âmene ve “îman” kelimelerinin içerdiği anlamlar çerçevesinde düşünüldüğünde, bu âyette zikredilen ve müminlerin dışındaki insan unsurlarının telaffuz ettiği “âmennâ” (inandık) tabirinin, kalben tasdik

¹⁰¹ el-Mâide 5/69.

¹⁰² İsfehânî, *Müfredât*, 91; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1: 223-224.

ve kabulden ibaret olan gerçek bir iman değil, güven verme, itimat etme anlamında kullanıldığını görürüz. Âyette geçen ve “âmennâ” (inandık) ifadesiyle müminlere güven vermeye ve onlardan görünme psikozuna girenlerin bazı yorumlarda ifade edildiği gibi¹⁰³, sadece münafıklar değil, müminlerin dışındaki bütün inanç gruplarını kapsadığını söyleyebiliriz. Ulusal-uluslararası ortaklıklar gereği çeşitli saiklerle zaman zaman Müslüman bireyler ve idarecilerle bir araya gelen Ehl-i Kitab’a mensup kişilerin ya da idarecilerin stratejik ya da ekonomik kaygıları ve her şeyden önce ulusal çıkarları için sürekli bu güvenilmez telkinlerinde buldukları görülmektedir.

Ehl-i Kitab’ın siyaset adamları ve idarecileri ve diğerleri müminlerle buluştuklarında âyette onlara atfedilen “*biz de iman ettik*” sözleri, “îman kelimesinin “kalben tasdik ve kabul etmek” anlamındaki ifadesi değil, güvendik, itimat ettik yönüne bakmaktadır. Zira onların bu sözü, müminleri kandırmak için olduğu âyetin ileriki pasajında görülmektedir.

d- Müminlere Karşı Çok Kindardırlar

“Kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar...” (وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ)

Bu pasajda geçen bazı kelimelerin üzerinde durmak istiyoruz. “Hulüvv” (خُلُوْ) sözcüğü, üzerinde hiçbir şey bulunmayan boş mekân demektir. Üzerinde bina, mesken ve benzer şeyler olmayan boş yer anlamına da gelir. Zaman ve mekân için de kullanılır. Bir kimse diğer bir kimse ile boş bir yerde baş başa geldiğinde “halâ fülânün bi fülânin”

¹⁰³ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, 1: 574; İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 2: 90.

(خَلَا فُلَانٌ بِفُلَانٍ) denir. Hiçbir kimsenin ve hiçbir şeyin olmadığı boş yer demektir. Bir kimse ile baş başa kalmak anlamını da içerir. “Halev” (خَلَوْا) fiili, baş başa kalmak, yalnız kalmak, kendini tecrit etmek, soyutlamak anlamlarını içeren “halâ” (خَلَا) mazi fiilinin çoğul kalıbıdır.¹⁰⁴ Baş başa kaldılar, تنها bir yere çekildiler, boş bir yerde karşılaştılar, kendi aralarında baş başa kaldılar, demektir. Âyetteki anlamı baş başa kalmak, تنها bir yerde buluşmak, bir araya gelmek anlamındadır.

El-likâü (اَللِّقَاءُ) sözcüğü, bir nesneyle/bir şeyle aynı zamanda hem yüz yüze karşı karşıya gelmek, hem de tesadüf etmek demektir. “Lekû” (اَلْقُوا) fiili, bir şeyle karşılaşmak, rastlamak, buluşmak, biriyle yüz yüze gelmek anlamını içeren “lekıye” (اَلْقَى) mazi fiilinin çoğul kipidir. Karşılaştılar, buluştular, bir araya geldiler demektir.¹⁰⁵

“el-Addu” (اَلْعَضُّ) sözcüğü, dişler ya da dili ile bir şeyi sıkı bir şekilde ısırarak, tutmak, kavramak manasınadır. “Addû” (عَضُوا) fiili ise, bir şeyi dişler ile şiddetli bir şekilde ısırarak, tutmak anlamındaki “adda” (عَضَّ) mazi fiilinin çoğul kipidir.¹⁰⁶ “el-Enâmil” (اَلْأَنْمَالُ) kelimesi, “el-ünmületü” (اَلْأَنْمَلَةُ) sözcüğünün çoğuludur. Parmak uçları demektir.¹⁰⁷ Tırnağın olduğu ekleme de denmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*; 1:1073; İsfehânî, *Müfredât*, 297-298; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3: 305-306; Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 805.

¹⁰⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 745.

¹⁰⁶ İsfehânî, *Müfredât*, 570; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9: 256; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, 2: 433.

¹⁰⁷ Cevherî, *Sıhah*, 1071; İsfehânî, *Müfredât*, 825; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14: 295.

¹⁰⁸ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğâ*, 4: 3669.

el-Ğayzu” (اَلْغَيْظُ), şiddetli bir şekilde kızmak, hararetlenmek/ateş basmak demektir. Öfkeden daha şiddetli bir kızma şeklidir.¹⁰⁹

Onlar, müminlere karşı duydukları öfkelerinden ve içlerindeki üzüntüden dolayı yüreklerini soğutacak bir şey yapamazlar. Müslümanlara karşı öfkeli olanlar ve pişmanlık duyanlar, parmaklarının uçlarını ısırarak olarak nitelendirilmiştir.¹¹⁰ Onlar, birbirleriyle baş başa kaldıklarında müminlere karşı düşmanlıklarını ve şiddetli öfkelerini ortaya koyarlar. Müminlerin kendi aralarında tesis ettikleri ülfete, konuşmak ve sohbet etmek için toplanmalarına, aralarındaki barış ve huzura aşırı bir şekilde öfkelenirler. Burada bu parmakları ısırarak, şiddetli öfkeden ibarettir ve mecazi anlamda kullanılmıştır.¹¹¹ Âyette zikredilen “addû” (عَضُوا), şiddetli bir şekilde ısırarak anlamını ihtiva ettiğine göre onların bu durumu, müminlere karşı ileri derecede öfke ve kin beslediklerini gösterir. Parmakları ısırarak terkibi, kişinin güç yetiremediği şeyleri elinden kaçırarak yahut değiştirmeye güç yetiremediği musibetlerle karşı karşıya gelen öfkeli ve kızgın kişinin davranışını ifade etmektedir.¹¹²

Ehl-i Kitap ve diğer insan unsurları, müminlerle karşılaştıkları ve buluştuklarında çıkarları yüzünden ya da hesap ettikleri bir denklemden ötürü onlara, “Size güveniyoruz. Biz de iman ettik” derler. Ancak birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise, müminlere karşı olan

¹⁰⁹ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, 3: 2622; Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, hâşiye eden, İbrahim Şemsüddin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 2: 685; Muhammed b. Yakup el- Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, tertip, Halil Memun Şeyha, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2011), 968.

¹¹⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 574; Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 574.

¹¹¹ Hazin, *Lübabü't-Tevîl*, 1: 574.

¹¹² Bkz. Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. 2, cz. 4: 172-173.

aşırı öfkeleri, kinleri ve nefretleri ortaya çıkar. Hırs ve öfkelerinden parmak uçlarını ısırırlar. Tabii ki, bu tutum ve davranışlarını, onların bu akıl almaz uygulamalarını müminlerin görmesi ve müşahade etmesi imkânsızdır. Müminler, onların bu tutum ve davranışlarını fiiliyata dökmeleri halinde anlarlar. Ancak Allah Teâlâ, onların bu gizli sinsi hesaplarını ve tuzaklarını, müminlere bildirmiş ve bu konuda tedbirlerini almalarını istemiştir. Öte yandan her dönemde olduğu gibi, onların Müslümanlara karşı beslediği kin ve gizli mahfillerde aralarında gündeme taşıdıkları planları ve hileleri, yapıp ettikleri ile gün yüzüne çıkmaktadır. Bu yüzden, müminlerin, onların sözlerine kanmamaları ve iki yüzlülüklerini iyi teşhis etmeleri hem siyasi, hem ekonomik, hem sosyal hem de güven ve istikrar açısından büyük önem taşımaktadır. Bütün bunlara karşı müminlerin yılmamaları ve onların hile ve tuzaklarına karşı önlem almaları elzendir. Ele aldığımız âyetin son kısmında müminlerden, kin ve öfkelerinin kendi başlarına dolanması için, onların aleyhlerine şöyle dua etmesi istenmiştir:

e- Öfkenizden Geberin

“De ki: “Öfkenizden ölün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.” (قُلْ مَوْتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ).

Âyette zikredilen bu cümle, İslam’ın ve Müslümanların gücünün artması ile helak oluncaya kadar öfkelerinin sürmesi ve artması şeklinde onlar hakkında bir bedduadır. Bir başka deyişle “öfkenizden ölün” sözü, onların aleyhlerine yapılan bir bedduadır. Bununla kin ve öfkelerinin giderek artması ve sonuçta bu kinleriyle helâk olmaları istenmektedir. “Kinlerinin artmasından” murat, İslam’ın

güçlenmesiyle öfke ve düşmanlıklarının çoğalması ve Müslümanların kuvvetlenmesiyle de onların zelil, hor-hakir olmalarıdır.¹¹³

Şüphesiz Allah, onların içlerinde sakladıkları kin, öfke ve düşmanlıkları en iyi bildiği gibi onların birbirleriyle baş başa kaldıklarında müminler hakkında tasarladıkları durumları da bilir. Allah, onların, birbirleriyle baş başa kaldıklarında müminlere karşı duydukları kin ve öfkelerinden dolayı parmaklarını nasıl ısırduklarından daha gizli şeyleri bilir. Allah, onların, aralarında saklayıp gizli tuttıkları şeylerin en gizlisini de hakkıyla bilendir. Çünkü Allah sinelerde/kalplerde gizli tutulana bilir. Onlar sanmasınlar ki, aralarında saklayıp gizli tuttıkları sırları Allah bilmez. O, her şeyden haberdardır.¹¹⁴

Müminlerin, inkârcıların hile ve tuzaklarına karşı hiç endişe duymasına gerek yoktur. Sadece onlara düşen ellerinden gelen insanî gayreti göstermek ve tedbiri almaktır. En neticede şüphesiz bir şekilde Allah'a tevekkül etmek ve O'ndan yardım istemektir.

Kur'ân yukarıdaki âyetle inkârcıların müminlere karşı sergiledikleri ikiyüzlü tavırdan söz etmekte ve bu konuda uyarıda bulunmaktadır. Onlar, yüze gülerler. Müslümanlarla karşılaştıklarında ve çeşitli vesilelerle bir araya geldiklerinde güven vermeye çalışırlar. Öte yandan zaman zaman Müslümanlara olan kinleri, çeşitli vesile ve vasıtalarla ortaya çıkar. Kimi vakit bunu aleni olarak yapmaktan da çekinmezler. Ancak menfaatlerinin olduğu yerde barışın havarileri kesilirler. Çok ılımlı ve centilmen tavır sergilemeyi ihmal etmezler.

¹¹³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 574; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 574; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, 1: 574.

¹¹⁴ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 575; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 574-575.

Fakat bir araya geldiklerinde, Müslümanlara karşı olan kinleri zirveye çıkar. Kapalı kapılar ardında Müslümanlar hakkında her türlü hile ve tuzak kurmayı ihmal etmezler. Onlar ayrıca Müslümanların güçlenmesinden ve güvenli bir toplum oluşturmasından rahatsız olurlar. Bir sonraki âyet onların bu ruh halini ortaya koymaktadır.

3. 120. Âyet

إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

“Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.”¹¹⁵

a- Sizin İyi ve Başarılı Olmanıza Üzülürler, Sizin Kötü ve Başarısız Olmanıza da Sevinirler

“Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler” (إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا).

Bu iki cümlede geçen bazı kelimeler üzerinde durmak istiyoruz. “el-Hasenetü” (الْحَسَنَةُ) kelimesi; insanın kendi nefsinde, bedeninde, hal ve hareketlerinde sevindiren/mutluluk veren her nimet için ifade edilir. Bunun zıddı ise, kötülük, günah, suç anlamlarını içeren “es-seyyietü” (السَّيِّئَةُ) sözcüğüdür. (وَإِنْ تُصِيبْكُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ...Onlara bir iyilik gelirse, “Bu, Allah’tandır” derler. Onlara bir kötülük gelirse, “Bu, senin yüzündendir” derler. (Ey Muhammed!) De ki: “Hepsi Allah’tandır...”¹¹⁶ âyetinde “hasenetün” (حَسَنَةٌ) kelimesi,

¹¹⁵ Âl-i İmrân 3/120.

¹¹⁶ en-Nisâ, 4/78.

bolluk/bereket, genişlik/zenginlik ve zafer/arzulanan şeyi elde etmek, “seyyietün” (سَيِّئَةٌ) sözcüğü ise, kuraklık/kıtlık, darlık ve hüsrân/zarar anlamlarında kullanılmıştır. “Hasene” kelimesi bazı ayetlerde sevap, “seyyie” sözcüğü ise azap anlamında¹¹⁷ tefsir edilmiştir.¹¹⁸

“Ferihû” (فَرِحُوا) fiili, razı ve hoşnut olmak anlamına gelen “feriha” (فَرَح) sülasi mazi fiilinin çoğuludur. Sevindiler, hoşnut oldular, demektir. el-Ferahu” (الْفَرَحُ), “be” (ب) harf-i ceri ile kullanılırsa, sevinmek anlamını içerir. Taşkınılık göstermek manasına da gelir. el-Ferahu” (الْفَرَحُ), kısa süreli/geçici bir lezzetle göğsün genişlemesidir. Bu daha çok bedensel ve dünyevi lezzetlerde gerçekleşir. Ayetlerde “el-ferahu” (الْفَرَحُ) kelimesi, daha ziyade şımarık ve taşkınlık göstermek anlamında kullanılmıştır.¹¹⁹ Allah Teâlâ, şımarıklık ve kibir içermeyen ferahlanmaya/sevinmeye şu ayetiyle ruhsat/izin vermiştir.¹²⁰ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ
وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ “De ki: “Ancak Allah’ın lütuf ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinirsiniz. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır.”¹²¹

Müminlere bir iyilik/bolluk, bereket, ganimet ve zafer isabet ederse bu durum onları üzer. Şayet başlarına bir musibet/kötülük ve zarar gelirse buna da sevinirler. Müslümanların başlarına felâketlerin gelmesinden sevinç duyarlar. Âyet, Ehl-i Kitap ve diğer unsurların, müminlere, düşmanlıklarının üst sınıra vardığını, elde ettikleri hayır ve

¹¹⁷ Bkz. en-Nisâ 4/79; el-A’raf 7/131.

¹¹⁸ İsfehani, *Müfredât*, 235-236; İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 3: 177-179.

¹¹⁹ Bkz. er-Ra’d 13/26; el-En’âm 6/44; el-Kasas 28/76; el-Hadîd 57/23; Mümin 40/75, 83.

¹²⁰ Ezherî, *Tehzîbü’l-Lüğâ*, 2: 2760; Cevherî, *Sihâh*, 902; İsfehânî, *Müfredât*, 628.

¹²¹ Yûnus 10/58; ayrıca bkz. er-Rûm 30/4.

menfaatleri kıskandıklarını ve başlarına gelen sıkıntı ve şiddete sevindiklerini açıklamaktadır.¹²²

Âyette zikredilen “hasene” (حَسَنَةٌ) kelimesi, özelliklerinin farklı olmasına rağmen her türlü dünyevi menfaattir. Beden sağlığı, bereket/bolluk, ganimet elde etmek, düşmana karşı üstün gelmek, dostlar arasında ülfet ve sevgi oluşturmak dünyevî nimetlerdendir. “Seyyie” (سَيِّئَةٌ) sözcüğü ise, bunların zıddıdır. Hastalık, fakirlik, mağlubiyet, düşman karşısında yenilgi, akrabalar arasında tefrika/ayrılık, ölüm, yağmalama, baskın, kıtlık, kuraklık, fiyatların yükselmesi, bunlardandır. Allah Teâlâ, onların, Müslümanların, hasene/iyilik çeşitlerinden herhangi birini bile elde etmelerine üzüldüklerini, seyyie/kötülük nevilerinden birinin başlarına gelmesine ise sevindiklerini açıklamıştır. Onlar, Müslümanların elde ettikleri her hayra üzülür ve başlarına gelen her bela ve musibete ise sevinirler.¹²³

Âyet-i kerîmenin ifade ettiği mana şöyledir: Bu kadar aşırı derecede düşmanlık beslemek, kin duymak, müminlere gelen sıkıntılardan dolayı sevinmek gibi niteliklere sahip olanlar, sırdaş edinilmeye ehil ve layık kimseler değildir.¹²⁴

Âyette, Ehl-i Kitab'ın ve diğerlerinin, Kur'an'a inananların, iktisadi, sosyal ve toplumsal hayatlarına bakışı ve onların bu konudaki psikolojik tutum ve davranışları özetlenmiştir.

Âyette geçen “hasene” ve “seyyie” kavramlarına verilen manalar çerçevesinde âyetin içerdiği mesajı detaylı bir şekilde

¹²² Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 575; en- Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 575.

¹²³ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Tahkik, Ahmet Vanlıoğlu, Müracaat, Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 2: 400; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 8: 177.

¹²⁴ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, c. 2, cz. 4: 174.

düşünürsek, Ehl-i Kitab'ın/Hıristiyan ve Yahudi dünyasının, Müslümanların iktisadi ve sosyal hayatta gelişmesini, istikrar ve güven içerisinde yaşayan bir toplum inşa etmesini istemediklerini, dünyada gelişen siyasi, iktisadî ve sosyal olaylar bize göstermektedir. Müslümanların, ekonomik ve sosyal refah düzeylerini yükseltmesinden, teknolojik alanda ilerlemesini gerçekleştirmesinden hoşnut olacaklarını ummak, vahyin anlattığı ile ters düşüğümüzün ya da vahyin mesajını anlayamadığımızın önemli bir kanıtıdır.

Ehl-i Kitab'ın kendi dinlerine ve inanç sistemine tabi olmadıkları ve bağlanmadıkları sürece Müslümanlardan asla hoşnut olmayacaklarını Kur'an şu ifadeleri ile bildirmektedir:

“Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: “Allah'ın yolu asıl doğru yoldur.” Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”¹²⁵

Âyetteki hitap Hz. Peygamber'in şahsında bütün müminlere yapılmıştır. Kur'an, bu âyette Müslümanlara “Onlara ne çeşit taviz verirseniz verin, onların hangi arzularını yerine getirirseniz getirin yine de sizden hoşnut olmazlar. Onların dinine tabi olup hak ve hakikati terk etmedikçe sizden memnun olmazlar. Yahudi ve Hıristiyanların gönlünü hoşnut edemezsiniz.” anlamında evrensel bir mesaj sunmaktadır.

Ne Ehl-i Kitap ne de müşrikler, dünyevî olsun uhrevî olsun, müminlerin hiçbir işinin iyi gitmesini istemezler. Onların, müminlere karşı güttüğü bu tavrı Kur'an şöyle açıklamıştır.

¹²⁵ el-Bakara 2/120.

*“Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah’a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir.”*¹²⁶

“Ayette geçen “hayır” kelimesini ister vahiy ve vahyin getirdiği gerçekler olarak anlayalım, isterse genel anlamıyla iyilik, güzellik ve refah olarak düşünelim her ikisini de Ehl-i Kitap ve müşrikler, müminlere reva görmezler ve yakıştırmazlar. Onların hiçbiri, müminlerin Allah tarafından bir iyiliğe, bir devlete nail olmasını istemezler. Bunun için Hz. Peygamber’e indirilen ve faydası umuma ait olan vahyi ve nübüvveti de sevmezler, buna karşı bin türlü safsata ile büyüklük taslarlar ve Allah’ın lütfuna, ihsan ve kudretine müdahale etmek isterler.¹²⁷

Kur’an, Ehl-i Kitap’ın birçoğunun hasetlerinden dolayı müminleri, imanlarından çevirmeye çalışarak inkârcı olmalarını arzuladıklarını ve bunun için gayret sarf ettiklerini bildirir.¹²⁸ Ayrıca Kur’an, müminlerin, Ehli-Kitap ve müşriklerden üzücü sözler duyacaklarını belirtmiş ve bunlara sabır ve ittika/takvâ ile karşılık verilmesini istemiştir. Bu konuda şöyle buyrulmuştur.

*“Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz...”*¹²⁹

Âyette müminlerin, müşriklerden ve Ehl-i Kitaptan can sıkıcı şeyler işiteceği açıklanmıştır. Bu can sıkıcı şeyler, Peygamber (s.a.v)’i hicvetme, dini (İslam’ı), kötüleme/karalama, inkarcıları Müslümanların

¹²⁶ el-Bakara 2/105.

¹²⁷ Bkz. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1: 455.

¹²⁸ Bkz. el-Bakara 2/109.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/186.

üzerine kışkırtma gibi hususlar olarak yorumlanmıştır.¹³⁰ Kur'an'ın nüzulü dönemindeki müşrikler, Ehl-i Kitap denilen Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından sergilenen bu tutumun aynısı çağımızdaki Ehl-i Kitap ve Müşrikler tarafından da sürdürülmektedir. Tabii ki bu yorumla, bütün Ehl-i Kitabı kastetmiyoruz. Ancak çoğunluğun fikri ve temayülü bu doğrultuda olduğunu söyleyebiliriz. Danimarka'da Hz. Peygamber'i kötüleyen karikatür meselesini burada canlı bir örnek olarak verebiliriz.¹³¹ Güya özgürlük adına Hz. Peygamber'i kötüleyen bu karikatürlere Avrupa ve benzer ülke idarecilerinden, ilim adamlarından ve halkından doğru dürüst bir kınama bile gelmemiştir. Âyette işaret edilen eziyeti, bugün Müslümanlar fiilen işitmekte, yaşamakta ve müşahede etmektedir. Ehl-i Kitap ve müşriklerin, hem sözlü hem de fiili olarak Müslümanlara baskı kurduğunu günümüzde yaşanan hadiseler doğrulamaktadır. Bu, bazen dini kisveye büründürülmüş odaklarla, bazen de vekalet savaşını yürüttükleri terörist gruplarla arcılığıyla gerçekleştirilmektedir.

İslam dünyasında işlenen katliamlara ve işgallere karşı (istisnalar hariç), “Ne Ehl-i Kitap'ın din adamlarından, ne ilim adamlarından, ne düşünce ve sanat dünyasından ve ne de siyaset camiasından sadra şifa/gönül rahatlatan bir ses yükselmemiştir. Kimse Suriye'de işlenen katliamları, Filistin'deki soykırımı, Irak'taki

¹³⁰ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 644; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, I, 644; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, I, 645.

¹³¹ Danimarka'da 30 Eylül 2005 tarihinde yayın yapan Jyllands-Posten isimli gazetenin Muhammed'i tasvir eden 12 farklı karikatür yayınlandı. Bu tarihten itibaren Karikatür Krizi adıyla ciddi bir tepki ve gösteriler başladı. Gazete bu girişimin sebebinin İslam eleştirileri ve otosansür tartışmalarına katkı sağlamak olduğunu açıkladı.

cinayetleri, Türkiye’deki yarım asra yaklaşan terörü ve 15 Temmuz’da gerçekleştirilmeye çalışılan darbe girişimini ve neticesinde yüzlerce şehidi görmedi” diyerek, hayıflanmaya da gerek yoktur. Vahiy perspektifinden ve yukarıda kısmen Ehl-i Kitab’ın ve diğerlerinin niyetleri hakkında anlamları verilen âyetler çerçevesinde düşünüldüğünde, bazı istisnalar saklı kalmak kaydıyla onlardan adalet, insaf, merhamet, objektif değerlendirme, doğru dürüst bir tahlil beklemenin ve bunu dillendirmenin manasızlığı ortadadır. Kur’an’ın belirttiğine göre herkes, şâkilesine/mizacına/karakterine¹³² göre hareket etmektedir. Mümine düşen, vahyin, bir başka deyişle Kur’an’ın emrettiği vahdeti, İslam kardeşliğini gerçekleştirmek ve bunun tahakkuku için, âyetlerde belirtilen sabrı ve takva bilincini kuşanmaktır.

Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Peygamber’in, bir uygulamasından bahsetmekte yarar vardır. İslam tarihinde çok önemli bir yer teşkil eden ve Kur’an’da ana hatlarıyla anlatılan Uhud Savaşı, Müslümanların büyük kayıp verdiği bir savaştır. Medine’yi işgal etmek ve Müslümanları yok etmek için Mekke müşriklerinin, güçlü bir ordu kurduğunu haber alan Peygamber Efendimiz (s.a.v), ashabı ile istişare etmiş, Bedir muharebesine katılmayan genç sahâbiler, Uhud’a çıkarak meydan savaşı yapmalarını ve göğüs göğüse onlarla mücadele etmeyi önermişlerdir. Hz. Peygamber, Medine’de kalarak şehrin müdafaasını düşünmesine rağmen istişare neticesinde çoğunluğun görüşüne uyarak Uhud’a çıkma kararı almıştır.

Peygamber (s.a.v), Medine’ye kendi yerine Abdullah İbn Ümmü Mektum’u (ö. 15/636) bırakmış ve Kureyş ile savaşmak için

¹³² el-İsrâ 17/84.

Uhud’a müteveccihen 1000 kişi ile yola çıkmıştır. Medine ve Uhud arasındaki yolun yarısına gelince münafıkların lideri Abdullah bin Übey bin Selûl (ö. h. 9/631), kendisine bağlı üçyüz taraftarı ile birlikte İslam Ordusundan ayrılmıştır. Bu gelişmeler karşısında bazı sahâbiler, Uhud’da Kureyş ile savaşmak üzere Medine’deki Yahudilerden yardım istemesini Peygamber (s.a.v)’e önermişlerdir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v), “Müşriklere karşı kâfirlerden yardım istemeyiz” buyurmuştur.¹³³ İbn Hişam’ın (ö. 218/833) belirttiğine göre ise Hz. Peygamber, “Onlara ihtiyacımız yoktur” buyurmuştur.¹³⁴

Hz. Peygamber’in uygulamasında görüldüğü gibi bütün mesele, onlara minnet duymayacak bir imanî olgunluğa, şecaate ve kararlılığa sahip olmaktır. İlmî, iktisadî, teknolojik ve sosyal alanda onlara muhtaç olmayacak bir kuvvet ve kudrete ulaşmaktır. Bunu başarmanın yolu ise âyetin son kısmında şöyle dile getirilmiştir.

b- Sabır ve Takva Başarının Temel Sebebidir

“Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.” (*وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ*)

Âyetin bu kısmında bazı kelimeleri açıklayarak bir değerlendirme yapmak istiyoruz. “Tasbirû” (*تَصْبِرُوا*) fiili, keder, üzüntü ve musibet anında kendini tutma¹³⁵, tahammül etme, dayanma anlamını içeren “es-sabru” (*الصَّبْرُ*) kökünden türemiştir. Sabretti, tahammül etti,

¹³³ Geniş bilgi için Bkz. İbn Hişam, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, tahkiki, eş-Şeyh Ahmed Câd (Mısır: Dâru'l-Ğaddî'l-Cedîd, 2005), 3: 49-63; Abdulfettah el-Halidî, *et-Tefsîru'l-Mevzuîyyü beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbik* (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2008), 226-229.

¹³⁴ İbn Hişam, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, 3: 49.

¹³⁵ el-Kehf, 18/28.

dayandı ve nefsinin alıkoydu manalarını içeren “sabera” (صَبَرَ) mazi fiilinin, muzarî çoğul kipidir. “Es-Sabru” (الصَّبْرُ), aklın ve şeriatın gerektirdiği şekilde nefsin alıkonulması, menedilmesidir. Eğer nefsin alıkonulmasının sebebi bir musibete karış olursa, bu sadece sabır olarak isimlendirilir. Bunun zıddı olarak “ceza” (جَزَع)/sızlanma/tahammülsüzlük sözcüğü kullanılır. Eğer bir savaşla ilgili ise, “şecâat” (شَجَاعَةٌ)/yiğit/cesur anlamında ifade edilir. Zıddı “cübñ” (جُبْنٌ)/korkaklık şeklinde zikredilir. Sabır iki kısma ayrılır. Birincisi; Allah’a itaat ve O’nun emrettiklerine karşı sabretmek/tahammül etmek. İkincisi; Allah’a isyan ve O’nun nehyettiklerine karşı sabretmek.¹³⁶

“Tettekû” (تَتَّقُوا) fiili, bir şeye karşı ihtiyatlı/tedbirli olmak, bir şeyden sakınmak, korunmak, kendini korumak, bir şeyden çekinmek, müttaki olmak, Allah’tan korkmak anlamlarını içeren “ittikâ” (اتَّقَى) mazi fiilinin, müzarî çoğul sığasıdır. Her iki fiil de “vakâ” (وَقَى) kökünden türemiştir.

İttikâ, Allah Teâlâ’dan korkmak, haramdan ve şüpheli şeylerden sakınmaktır. Böyle bir duruma takvâ, bu sıfatı taşıyan kimseye de muttakî denir. Muttaki olan bir zat, emin, itimada layık bir insan demektir ki, kendisinden hiçbir kimseye zarar gelmez. Müslümanlık nazarında insanlar, esasen birbirine eşit olup imtiyazları ancak takva itibariyledir.¹³⁷

Âyette zikredilen “ittikâ” ile birlikte takvâ kelimesi üzerinde de durmak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur kanaatindeyiz.

¹³⁶ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, 2: 1972-1973; Cevherî, *Sihâh*, 578; İsfehânî, *Müfredât*, 473-474; Firûzâbâdî, *Kamûs*, 725.

¹³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 473.

“Et-takvâ”(التَّقْوَى), Allah’tan korkma, helal ve harama dikkat etme, nefsi, kendisinden korkulan şeye karşı muhafaza içine almak manasını içerir. Takvâ kavramının terim anlamı ise, “günaha girmeye sebep olacak şeylerden nefsi korumak” demektir.¹³⁸

Takvâ kavramı, Kur’an’ın anahtar kavramlarından biridir. Allah Teâlâ, insanın hususi anlamda müminin, bütün dünyevi ve uhrevî fiillerini takva temeline göre düzenlemesini istemektedir. Bu öneminden dolayıdır ki, takvâ kelimesinin kökeni olan “el-vikâye” mastarı, çeşitli türevleri ile birlikte Kur’ân’da 258 yerde geçmektedir.¹³⁹ Bu durum, takvâ kavramının Kur’ân’ın semantik yapısı içerisinde çok önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

Sosyal hayatın düzeni içinde adaletin gerekliliği göz önüne alınacak olursa, takvânın, artık sadece ferdî ve vicdani fazilet değil, aynı zamanda toplumsal düzenin de bir gereği olduğu ortaya çıkar¹⁴⁰. Bu haliyle takvâ, bireyin ve ailenin de hayatını tanzim edecek önemli bir düsturdur.

Takvânın, bütün dini ve ahlâki görevleri yerine getirmek, din ve ahlâkın sakıncalı bulduğu tutum ve davranışlardan kaçınmak anlamını içeren bir tarifi¹⁴¹ de yapılmıştır ki, buna göre âyetin anlamı düşünüldüğünde müminlerin, toplumda kötülüklerle mücadele ve toplum düzenini bozan girişimleri önlemede birbirlerine yardımcı olmaları büyük önem taşımaktadır. Allah’ın buyruklarına sarılıp yasaklarından titizlikle kaçınmayı ifade eden takvâ, adaletin, sabrın,

¹³⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 881; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 15: 377-380.

¹³⁹ M. Fuad Abdulkâfi, *Mucemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’ân’il-Kerîm*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 758-761.

¹⁴⁰ Mustafa Çağrı, *İslam Ahlâkı*, İlmihal içinde, (Ankara: Divantaş, 2001), 496.

¹⁴¹ Fahrüddin Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 4: 144.

feragatin, kanaatin, zühdün, merhametin ve kısaca bütün faziletlerin temelini oluşturmaktadır.

Burada müttakî kelimesi üzerinde de durmak istiyoruz. Muttaki, Allah'a derin saygısı olan kimsedir. Allah'a saygı duyan kimseler, O'nun kullarına ve onların haklarına da saygı duyarlar. Bu yüzden Kur'ân, takvanın hâkim olduğu bir toplum düzeni istemektedir. Bunun yolu da mü'minlerin takva konusunda birbirlerine yardımcı olmaları ile mümkündür.¹⁴² Haramlardan kaçınma, farzları yerine getirme, adâleti hâkim kılma, kardeşlik hukukunu koruma, hayrî hizmetleri icra gibi hususlarda birbirlerine yardımcı olmaları Kur'ân'ın müminlere yüklediği en önemli görevlerdir. Bu temel kurallar yerine getirilmeden erdemli bir toplumun inşası mümkün gözükmemektedir. Zira İslam medeniyeti ve buna bağlı olarak tesis edilen İslam cemiyeti takvâ temeli üzerine kurulmuş ve şekillenmiştir.

“El-Keydü” (كَيْدٌ) sözcüğü, bir çeşit hile yapma demektir. Her ne kadar yerilecek işlerdeki kullanımı daha fazla olsa da bazen övülmeye değer bazen de yerilecek bir şey olur. “İstidrâç” (اسْتِذْرَاجٌ) ve “mekr” (مَكْرٌ) buna benzer. Bir kısmı övülmeye değer olduğundan dolayı Allah Teâlâ *...İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik...*¹⁴³ buyurmuştur. *“Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim tuzağım/azabım/cezam sağlamdır”*¹⁴⁴ ayetinde ise “keyd” (كَيْدٌ) den maksat, Allah'ın azabıdır. Kötülük yapmak, fenalık yapmak¹⁴⁵ anlamları da vardır.¹⁴⁶ Hile aldatma, pis, çirkin anlamlarının yanı sıra

¹⁴² el-Mâide, 5/2.

¹⁴³ Yûsuf 12/76.

¹⁴⁴ el-Kalem 68/45.

¹⁴⁵ el-Enbiyâ 21/57; es-Sâffât 37/98; el-Mürselât 77/39.

¹⁴⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 728;

çalışıp çabalamak, oyun kurmak, kurnazca davranmak anlamları da bulunmaktadır.¹⁴⁷

“Muhît” (مُحِيطٌ) kelimesi, “ehâta” (أَحَاطَ) mazi fiilinin ism-i fail kalıbıdır. “İhata” (إِحَاطَةٌ) bir yerin etrafını kuşatmak, muhafaza etmek, korumak¹⁴⁸ men etmek, engellemek¹⁴⁹, maslahatlarını/ihtiyaçlarını karşılamak, bir şeyi ilmen kuşatmak¹⁵⁰ demektir. Bir şeyin varlığını, cinsini, miktarını, keyfiyetini, niteliğini, bizatihi kendisinin ve yaratılışının gayesini bilmek demektir ki, bu yalnız Allah Teâlâ’ya mahsustur. Allah’ın kudreti onları bürümüştür.¹⁵¹ O’nun kudretini hiçbir şey aciz bırakamaz. O’nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.¹⁵²

Bu kelime anlamlarından sonra âyetin bu kısmı şöyle izah edilebilir. Müminler, sabır/dayanma, metanet ve sebat etme zırhını kuşanıp Allah’a saygı duydukları ve O’nun emirlerine sarılıp yasaklarından kaçındıkları sürece, gayrimüslimlerin hile ve tuzakları onlara zarar vermeyecektir. Müminler, kendi aralarında birlik, tesanüt, saygı ve sevgiyi tesis ederek erdemli bir toplumu oluşturmaları halinde Ehl-i Kitab ve diğerlerinin saldırıları, zararları, baskı ve tehditleri onları davalarından döndüremeyecek ve hak yolda yürüyüşlerini durduramayacaktır.

Şayet müminler, onların düşmanlıklarına veya dini yükümlülüklerin zorluklarına sabreder ve Allah’ın emir ve yasakları doğrultusunda sakınırlarsa, onlarla dostluk kurmaktan ve Allah’ın haram kıldıklarından uzak dururlarsa, bu taktirde onların tuzağı/hilesi

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III, 199.

¹⁴⁸ el-Fussilet 41/54.

¹⁴⁹ Yûsuf 12/66,

¹⁵⁰ el-Hûd 11/92; et-Talâk 65/12;

¹⁵¹ el-Bürûç 85/20.

¹⁵² İsfehânî, *Müfredât*, 265; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, 3: 395-396.

bir şey yapamaz, zarar veremez. Çünkü sabreden müminler ve muttakiler, Allah'ın himayesindedir. İşte bu, sabır ve takva sayesinde düşmanlara karşı yardım istenileceğini bildirmek için Allah tarafından yapılan bir açıklamadır. Allah, müminlerin gösterdikleri sabrı ve takvâ üzere hareket etmelerini hakkıyla bilmektedir (O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır). Allah, müminleri layık oldukları şeklide mükâfatlandıracaktır. Keza, Allah Teâlâ, müminlere düşmanlık yapanları da bilmektedir ve onları bununla cezalandıracaktır.¹⁵³ Allah Teâlâ, her şeyden ve zalimlerin müminlere karşı reva gördüğü her haksızlıktan haberdardır.¹⁵⁴ Müminleri hor hakir görerek onlara zulüm, şiddet ve baskı kurarak ezmeye çalışanlar, mutlaka bunun karşılığını görecektir. Ancak burada iki önemli unsura dikkat etmek ve bu iki temel kavramın çizdiği rotada yürümek, müminler için olmazsa olmaz şarttır. Allah'ın yardım ve gözetimi buna bağlanmıştır. Bunlar da “takvâ” ve “sabır” ilkeleridir.

SONUÇ

Kur'an, Ehl-i Kitap ve diğer din mensupları ile ferdî, içtimaî, siyasi, idarî, iktisadî, ticarî, ilmî, askerî ve stratejik alanlarda iş birliğine gitmeyi, antlaşma yapmayı ve bazı meselelerde ortak hareket etmeyi yasaklamamıştır. Hatta Kur'an, Müslümanların, gayrimüslimlerle yapılan antlaşmalara bağlı kalmalarını, tek taraflı antlaşmayı bozmamalarını ve barış isteyenlere karşı barıştan yana tavır takınmalarını emretmiş ve tavsiyede bulunmuştur. Aynı şekilde Hz.

¹⁵³ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1: 575; Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, 1: 575; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil*, 1: 575.

¹⁵⁴ İbrahim 14/42.

Peygamber, gerek bireysel olarak ve gerek devlet başkanı olarak Ehl-i Kitap mensuplarıyla çeşitli antlaşmalar yapmış, siyasi, idarî ve ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Tebliğ ve tebyin vazifesini yürütürken çeşitli devlet başkanlarına ve kabile reislerine İslam’a davet mektupları göndererek onları Müslüman olmaya çağırmıştır. Bütün bunlar, aynı dünyada birlikte yaşamının kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ötekileri yok saymak ve onların haklarını görmezden gelmek, dahası onların da insan olduğunu ve bu dünya nimetlerinden istifade etmeye layık olduğunu dikkate almamak, insanlığın barışına vurulan büyük bir darbedir. Ne Kur’an ve ne de onun açıklaması mahiyetinde olan Sünnet bunu hoş karşılamıştır.

Ancak Kur’an, Ehl-i Kitabın, diğer din mensuplarının ve insan unsurlarının sırdaş edinilmesini, onlarla dostluk kurulmasını ve onlara muhabbet duyulmasını yasaklamıştır. Öte yandan Ehl-i Kitap, diğer din mensupları ve insan unsurlarıyla dünyevî meselelerde ilişki kurmaya müsaade edilmişken, Müslümanların, gerek maddi ve gerek manevî işlerindeki sır perdelerini onlara aralaması ve hayatî şeylerini onlarla paylaşması Kur’an siteminde yasaklanmıştır. Kur’an’da adalet kavramı umumi olarak anlatılmış; kim olursa olsun, hangi ırka mensup bulunursa bulunsun rengine, dinine, diline, soyuna statüsüne ve coğrafyasına bakılmadan herkese adil davranılması emredilmiştir. Ancak sevgi ve dostluk böyle değildir. Allah Teâlâ, Kur’an’da, kimleri ve hangi davranışları sevmediğini açıklamış, diğer taraftan kimleri ve hangi fiilleri sevdiğini de bildirmiştir.

Müminler de bu anlayışa göre hayatlarını ve sosyal nizamlarını tesis etmek durumundadırlar. Müslümanların, Kur’ân’ın onlar hakkında ortaya koyduğu “*Size karşı kalplerindeki olan düşmanlıkları ise daha*

büyüküdür.” tespitine yürekten inanmaları ve bunun dışındaki yorum, görüş ve analizlerin doğruyu yansıtmayacağına kanaat getirmeleri, imanlarının bir gereğidir. Çünkü bu, insanı ve bütün varlıkları yaratan Allah tarafından Müslümanlara bildirilen bir beyannamedir. Allah’ın kelamına itimat, imanın vazgeçilmez bir şartıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuad. *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Çağrı Yayınları, İstanbul: ts.
- Ahmed b. Faris bin Zekerriyya. *Mu’cemü Mekayisi’l-Lugat*, muhaşşî, İbrahim Şemsüddîn. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut: 2011.
- Asım Efendi. *Kâmûs Tercümesi*. 4 Cilt. İstanbul: 1886.
- Asım Efendi. *Kamus Tercümesi*. 3 Cilt. İstanbul: Asitane Yayınları, (tıpkıbasım). ts.
- Ateş, Süleyman. *Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları, 1995.
- Beydâvî, Nâsıruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvî. *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*. 6 Cilt. (Kitabü’n Mecmuatü’n mine’t-Tefâsir içinde). Beyrut: ts.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *Sahîhu’l-Buhârî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Buladı, Kerim. *Kur’an Kendisini Nasıl Tanıtır*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2010.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *el-Mucemü’s-Sihâh*. Beyrut: Dâru’l-Marife, 2008.

- Çağrı, Mustafa. *İslam Ahlâkı, İlmihal* (içinde). Ankara: Divantaş, 2001.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdi'r-Rahman. *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistanî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları 1981.
- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 17 Cilt. Tahkik, Ahmet Vanlıoğlu, Müracaat, Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi: 2005.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Eser Kitapevi, 1971.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Mu'cemü Tehzîbi'l-Lüğa*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yukap. *el-Kûmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2011.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, 2 Cilt. çeviren, Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Halidî, Abdulfettah. *et-Tefsîru'l-Mevzuiyyü beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbik*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2008.
- Hatip, Abdulaziz. *Kur'an ve Sünnette Azınlık Hakları. (Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları içinde)*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 2014.
- Hazin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim. *Lübâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*. 6 cilt. (Kitabun Mecmuatün mine't-Tefâsîr içinde). Beyrut: ts.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.

- İbn Hişâm. *es-sîratü'n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Mısır: Daru'l-Ğaddi'l-Cedîd, 2005.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*. 8 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbn Manzûr. Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabiyyi, 1999.
- İsfehânî, Rağîb. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. Tahkik, Safvan Adnan Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2011.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. Tercüme, Süleyman Ateş. Ankara: Kevser Yayınları, 1983.
- Karaman, Fikret ve diğerleri. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kaya, Remzi. *Kur'an'a Göre Ehl-i Kitap ve İslam*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995.
- Malik b. Enes. *Muvatta*, 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Mevdûdî, Ebu'l-'Alâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. 7 Cilt. Tercüme, Muhammed Han Kayanî ve diğerleri. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac. *es-Sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, , 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî. *Sünenü'n-Nesâî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 6 Cilt. (Kitabun Mecmuatün mine't-Tefâsir içinde). Beyrut: ts.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Safîyyu'r-Rahmân Mubarek Furî. *er-Rahîkî'l-Mahtûm bahsün fî's-Sirati'n-Nebeviyyeti*. Medine: Dâru'l-Vefâ, 2005.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî. *Fethu'l-Kadîr el-Camiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*. Tashîh, Ahmed Abdusselâm. 5 Cilt. Beyrut: 1994.
- Taberî, Muhammed b. Cerir et-Taberi. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1987.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâfü an Hakâiki Gavâmid'it-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Tashîh, Mustafa Hüseyin Ahmed. 4 Cilt. Beyrut: ts.

EXTENDED SUMMARY

**INTERPRETING THE ATTITUDE OF THE PEOPLE OF THE
BOOK TO MUSLIMS WITHIN THE SCOPE OF 118TH,
119TH, 120TH VERSES OF SURAH ALI IMRAN**

In the article “Interpreting the Attitude of the People of Book to Muslims within the Scope of 118th, 119th, 120th Verses of Surah Alı Imran” the following conclusions were reached.

The article has been dealt with in the following verses. *“O ye who believe! Take not for intimates others than your own folk, who would spare no pains to ruin you; they love to hamper you. Hatred is revealed by (the utterance of) their mouths, but that which their breasts hide is greater. We have made plain for you the revelations if ye will understand.”* *“O ye are those who love them though they love you not, and ye believe in all the Scripture. When they fall in with you, they say: We believe; but when they go apart, they bite their fingertips at you, for rage. Say: Perish in your rage! Lo! Allah is Aware of what is hidden in (your) breasts.”* *“If a lucky chance befall you, it is evil unto them, and if disaster strike you they rejoice thereat. However, if ye persevere and keep from evil their guile will never harm you. Lo! Allah is surrounding what they do.”*

Muslims can establish social, political and economic relations with the People of the Book. Muslims can make peace and treaty with them. The following verses can be given as examples in this regard: *“Excepting those of the idolaters with whom pye (Muslims) have a treaty, and who have since abated nothing of your right nor have supported anyone against you. (As for these), fulfil their treaty to them till their term. Lo! Allah loves those who keep their duty (unto Him).”*

“Allah forbidden you not those who warred not against you on account of religion and drove you not out from your homes, that ye should show them kindness and deal justly with them. Lo! Allah loves the just dealers.”

The Quran proposed to live in peace with the People of the Book and other religious members. The following are common principles among Muslims with the People of the Book. The Quran gives the following information on this subject: *“Say: O people of the Scripture! (Jews and Christians) Come to an agreement between you; and us that we shall worship none but Allah, which we shall ascribe no partner unto Him, and that none of us shall take others for lords beside Allah. And if they turn away, then say: Bear witness that we are they who have surrendered (unto Him).”*

It should be discussed peacefully with the People of the Book and Islam should be explained. *“And argue not with the People of the Scripture unless it be in (a way) that is better, save with such of them as do wrong; and say: We believe in that which had been revealed unto us and revealed unto you; our God and your God is One, and unto Him surrender.”*

The People of the Book and polytheists (pagans) do not want the good/progress/prosperity of Muslims. *“Neither those who disbelieve among the People of the Scripture nor the idolaters love that there should be sent down unto you any good thing from your Lord. But Allah cohusted for His mercy whom He will, and Allah is of Infinite Bounty.”*

In contrast, Islam constantly demands the happiness of humanity and follows a path for peace. *“In addition, if they incline to*

peace, incline thou to it, and trust in Allah, Lo! He, even He, is the Hearer, the Knower.”

However, Allah has forbidden Muslims to love religious members and other human elements, to obtain confidants and to establish friendships. On the other hand, Allah has clearly stated in the Holy Qur'an who he likes and ordered Muslims to act and behave upon this statement. According to this, Muslims above all are obliged to love what Allah loves. Separating civil relations that every person needs and will need due to being human, from love, friendship and confidence, which are the manifestations and dynamics of trust and reliance, should be known as a necessity of being Muslim.